

Naam: Wendy Geurts

ID-nummer: I6026159

Master: Nederlands recht, profiel
strafrecht

&

Forensica, criminologie en
rechtspleging

Begeleiders: Prof. dr. F.A.M.M. Koenraadt

Prof. dr. T.N.B.M. Spronken

Datum: 27 augustus 2011

Aantal woorden: 24.076

Procesbekwaamheid van de psychisch gestoorde verdachte in het strafrecht

Voorwoord

Voor u ligt mijn scriptie 'Procesbekwaamheid van de psychisch gestoorde verdachte in het strafrecht'. Deze masterthesis schrijf ik ter afsluiting van zowel de master Nederlands recht, specialisatie strafrecht als de master forensica, criminologie en rechtspleging.

Mijn beide begeleiders, prof. F. Koenraadt en prof. T. Spronken, wil ik bedanken voor hun begeleiding en tijd.

Inhoudsopgave

Voorwoord	1
Inhoudsopgave	2
Lijst van gebruikte afkortingen	4
Hoofdstuk 1	
Inleiding	6
1.1. Aanleiding	6
1.2. Probleemstelling en afbakening	9
1.3. Opbouw	10
Hoofdstuk 2	
De Nederlandse regeling omtrent procesonbekwaamheid	12
2.1. Geschiedenis artikelen 16 en 509a-e Sv	12
2.2. Strafvervolgingsbeslissing Openbaar Ministerie	15
2.2.1. Sepot	15
2.2.2. OM-straftbeslissing	17
2.3. Huidige regeling procesonbekwaamheid	19
2.3.1. Huidige wettelijke regeling	19
2.3.2. Bij welke stoornissen is schorsing van de vervolging mogelijk?	21
2.3.3. Verschil procesonbekwaamheid – ontoerekeningsvatbaarheid	22
2.3.4. Discussie in de literatuur	24
2.4. Schorsing van de vervolging	26
Hoofdstuk 3	
Rechtspraak	32
3.1. Het Menten-arrest	32
3.2. Rechtspraak na het Menten-arrest	34
3.2.1. Toewijzing artikel 16 Sv	34
3.2.2. Afwijzing artikel 16 Sv	37
3.3. De Amsterdamse moordzaak	41
Hoofdstuk 4	
Onderzoek naar procesonbekwaamheid	45
4.1. Aanvraag deskundigenonderzoek	45
4.2. Onderzoek	48
4.2.1. Bijzondere observandi	51
4.3. Oordeel procesbekwaamheid	53

Hoofdstuk 5

Recht op een eerlijk proces voor de psychisch gestoorde verdachte	55
5.1. Recht op participatie	55
5.2. Rechtmatige vrijheidsbeneming	58

Hoofdstuk 6

Waarborgen	62
6.1. Waarborgen artikel 509a-e Sv	62
6.2. Nadere waarborgen	67
6.2.1. Raadsman bij verhoor	69
6.2.2. Auditieve en audiovisuele registratie bij verhoor	72
6.2.3. Inbreng gedragsdeskundige	73

Hoofdstuk 7

Conclusie en aanbevelingen	77
7.1. Samenvatting	77
7.2. Aanbevelingen	79
7.2.1. Aanbevelingen voor de wetgever	80
7.2.2. Aanbevelingen voor de rechtspraak	81
7.2.3. Aanbevelingen voor de verdediging	82
7.3. Conclusie	83
Literatuurlijst	86
Wetten en besluiten	93
Jurisprudentie	94

Lijst van gebruikte afkortingen

aant.	aantekening(en)
ADHD	Attention Deficit Hyperactivity Disorder
A-G	advocaat-generaal
BooG	Beslissingsondersteuning onderzoek Geestvermogen
DD	Delikt en Delinkwent
d.d.	de dato
diss.	Academisch proefschrift
e.a.	en anderen
EHRM	Europees Hof voor de Rechten van de Mens
EU	Europese Unie
e.v.	en verder
EVRM	Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens
FOBA	Forensische Observatie en BegeleidingsAfdeling
GW	Grondwet
HR	Hoge Raad der Nederlanden
jo.	juncto
LJN	landelijk jurisprudentienummer
Losbl.	losbladige uitgave
m.nt.	met noot van
MvT	Memorie van Toelichting
NbSr	Nieuwsbrief Strafrecht
NIFP	Nederlands Instituut voor Forensische psychiatrie en psychologie
NJ	Nederlandse Jurisprudentie
nr.	nummer
NRGD	Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen
OvJ	officier van justitie
OM	Openbaar Ministerie
p.	pagina
PBC	Pieter Baan Centrum
Pbw	Penitentiaire Beginselenwet

PTSS	Posttraumatische Stress Stoornis
Rb.	rechtbank
R-C	rechter-commissaris
red.	redactie
Sr	Wetboek van Strafrecht
Stb	Staatsblad
Stcrt.	Staatscourant
Sv	Wetboek van Strafvordering
TBS	Terbeschikkingstelling
UK	United Kingdom
Wet Bopz	Wet Bijzondere Opnemingen Psychiatrische Ziekenhuizen

Hoofdstuk 1

Inleiding

1.1. Aanleiding

Op 3 augustus 2009 wordt het levenloze lichaam van de 49-jarige Ad gevonden in zijn woning aan de Amsterdamse Blankenstraat.¹ Zijn keel is doorgesneden met een schaar. Ad is een bekende bij de zorginstanties en onder zijn buurtbewoners staat hij bekend als alcoholist. Er wordt aan zelfmoord gedacht, maar twee dagen later wordt zijn 32-jarige buurman aangehouden op verdenking van de moord op cq. doodslag van Ad.

In juni 2010 staat de buurman van Ad terecht voor de Rechtbank Amsterdam. Aan de psychische gesteldheid van de verdachte wordt getwijfeld. De buurman lijdt aan hersenbeschadigingen, die mogelijk zijn veroorzaakt door een herseninfarct. Hierdoor lukt het de raadsman van de verdachte niet om een samenhangend gesprek met hem te voeren en de verdediging voor te bereiden. Ook tijdens de zitting vertoont de verdachte vreemd en incoherent gedrag. Bijvoorbeeld als de voorzitter van de rechtbank aan verdachte voorhoudt dat hij soms moeizaam lijkt te bewegen, bijna als in slow motion, antwoordt hij: *‘Dat kan helemaal niet. Ik ben de snelste van allemaal. Het kan niet dat ze sneller zijn. Ik heet [naam]. Mijn naam is van de koning. Het kan nooit sneller zijn. Ik begrijp dat niet.’* Wanneer verdachte gevraagd wordt een opmerking te herhalen, geeft hij een compleet ander antwoord.

De Rechtbank Amsterdam² komt tot de conclusie dat de verdachte door zijn psychische gesteldheid niet in staat is terecht te staan en schorst de vervolging. Wel loopt de voorlopige hechtenis door en moet de man in een gesloten psychiatrische inrichting verblijven.

Gezien het huidige strafklimaat is het opvallend dat de beslissing van de rechtbank, waardoor een mogelijke moordenaar zijn vervolging en straf ontloopt, weinig aandacht in de media krijgt.

¹ Dinjens 2009, p. 9.

² Rb Amsterdam 21 juni 2010, LJN BM8774.

De officier van justitie is het niet eens met de beslissing van de rechtbank en gaat in hoger beroep. Het gerechtshof is het eens met de officier van justitie en is van mening dat de rechtbank een te ruime maatstaf gehanteerd heeft bij de beoordeling van de procesbekwaamheid van de verdachte. Volgens het gerechtshof³ kan schorsing van de vervolging enkel toegepast worden bij verdachten die tijdens het begaan van het delict nog niet lijdende waren aan de psychische stoornis, terwijl de buurman van Ad ook al tijdens het delict last had van een permanente hersenbeschadiging. Het Hof verwijst de zaak terug naar de rechtbank voor inhoudelijke behandeling.

Deze scriptie gaat over de procesbekwaamheid van de psychisch gestoorde verdachte in het Nederlandse strafproces. De strafrechtspleging wordt regelmatig geconfronteerd met verdachten die aan een psychische stoornis lijden. Uit een onderzoek van Bulten en Nijman⁴ blijkt dat de prevalentie van psychiatrische problematiek hoog is onder gedetineerden. Onderzoek op de reguliere afdeling van een penitentiaire inrichting toonde aan dat tussen de 80% en 90% van de gedetineerden in zijn leven ooit één of meer psychiatrische stoornissen heeft gehad indien verslaving wordt meegerekend. Tijdens de detentie was de psychiatrische stoornis bij 56% van de gedetineerden nog aanwezig. Vooral ADHD en de antisociale persoonlijkheidsstoornis komen vaak voor. Van het onderzoek werd de groep gedetineerden die op de speciale zorgafdeling verblijft – ongeveer 10% van het totaal aantal gedetineerden waarbij het voornamelijk gaat om personen die lijden aan psychoses – uitgesloten.

In de strafrechtspleging wordt op verschillende wijzen rekening gehouden met verdachten en veroordeelden met een psychische stoornis. Bij de beslissing over de strafbaarheid wordt gelet op de mate van toerekeningsvatbaarheid van de verdachte. Bij sanctionering kan de psychische stoornis aanleiding zijn tot oplegging van de maatregel TBS of plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis.

In de Nederlandse rechtspraak is er minder aandacht voor de regeling van procesonbekwaamheid: is de verdachte wel in staat om terecht te staan? Bovengenoemde Amsterdamse moordzaak trok weinig aandacht in de media, maar

³ Hof Amsterdam 27 augustus 2010, *LJN* BN5666.

⁴ Bulten & Nijman 2009, p. 1-5.

zorgde wel voor hernieuwde aandacht en discussie in de literatuur over de toepassing van procesonbekwaamheid ex artikel 16 Sv.

De Nederlandse wet biedt met de artikelen 16 en 509a-e Sv een regeling voor verdachten die lijden aan een psychische stoornis. Bij artikel 16 Sv gaat het om de onbekwaamheid de strekking van de vervolging te begrijpen. Bij artikel 509a-e Sv om de onbekwaamheid zich adequaat te kunnen verdedigen.

Op basis van artikel 16 Sv dient de rechter de vervolging te schorsen, indien de verdachte aan een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogen lijdt, dat hij⁵ niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Zodra de verdachte weer in staat is de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen, wordt de schorsing opgeheven en kan de rechtszaak inhoudelijk behandeld worden.

De gedachte daarachter is volgens Corstens⁶ dat de verdachte als hij berecht wordt in staat en in de gelegenheid moet zijn om de verdediging te voeren of te laten voeren door een raadsman. Het zou oneerlijk zijn om verdachten die niet in staat zijn de tegen hen ingestelde vervolging te begrijpen, te vervolgen. Zij begrijpen immers niet waartegen zij zich moeten verdedigen of zelfs maar waarom zij zich moeten verdedigen. De verdachte krijgt daarom eerst de kans te herstellen, voordat hij terecht moet staan.

Op grond van artikel 509a Sv zal de rechter, indien hij vermoedt dat het geestvermogen van de verdachte gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord is en dat hij als gevolg daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen, een verklaring ex artikel 509a Sv uitspreken. Door deze verklaring kan de bijzondere regeling voor verdachten met een psychische stoornis toegepast worden. Deze waarborgen, zoals de verplichte bijstand van een raadsman en behandeling achter gesloten deuren, moeten de verdachte in dezelfde positie brengen als een 'normale' verdachte. Bij toepassing van artikel 509a Sv zal de verdachte zich wel direct moeten verantwoorden voor de rechter.

⁵ Waar een mannelijke vorm staat, kan ook een vrouwelijke vorm worden gelezen, tenzij het tegendeel blijkt.

⁶ Corstens 2008, p. 227.

1.2. Probleemstelling en afbakening

Het recht op een adequate verdediging in de strafzaak vormt een fundamenteel recht voor iedere verdachte aldus artikel 6 EVRM. Verdachten met een psychische stoornis zijn door hun stoornis niet in alle gevallen even goed in staat hun belangen in het strafproces adequaat waar te nemen en te behartigen. Dat maakt van de psychisch gestoorde verdachte een kwetsbare verdachte.

In deze masterthesis zal verder ingegaan worden op de vraag of er nog wel sprake is van een eerlijk proces in de zin van artikel 6 EVRM als het de verdachte op grond van zijn stoornis aan rationele mogelijkheden ontbreekt om zijn proces mede te sturen en te beïnvloeden. Is het in het belang van ernstig psychisch gestoorde verdachten om hen niet terecht te laten staan omdat zij zich niet adequaat kunnen verdedigen of moet het recht van de verdachte om terecht te staan prevaleren? Welke mogelijkheden zijn er om een psychisch gestoorde verdachte een eerlijk proces te geven?

Gezien de hiervoor gestelde vragen kan de probleemstelling van het onderzoek naar het recht op een eerlijk proces van de psychisch gestoorde verdachte als volgt geformuleerd worden:

Waarborgt de Nederlandse regeling van procesonbekwaamheid (artikelen 16 en 509a-e Sv) het recht van de psychisch gestoorde verdachte op een eerlijk proces voldoende? Indien de Nederlandse regeling het recht niet voldoende waarborgt; wat moet er dan veranderen?

Afbakening

Gelet op de beperkte omvang van de masterthesis wordt het onderwerp als volgt afgebakend. Het onderzoek richt zich op de procesonbekwaamheid van de psychisch gestoorde verdachte. Andere vormen van procesonbekwaamheid, zoals het niet machtig zijn van de Nederlandse taal, vallen hierbuiten.

Onder psychisch gestoorde verdachte wordt in deze thesis verstaan elke verdachte die onder het criterium ‘een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestesvermogens’ valt. Dit criterium wordt zowel in artikel 16 Sv als in het

artikel 509a Sv gehanteerd en is door de wetgever opzettelijk ruim geformuleerd.⁷ Zo vallen niet alleen psychiatrische patiënten eronder, maar bijvoorbeeld ook de dementerende verdachte en de geestelijk gehandicapte verdachte.

Een andere beperking is dat deze thesis zich enkel richt tot de procesonbekwaamheid in het strafrecht. De civielrechtelijke afhandeling van strafbare feiten, gepleegd door psychisch gestoorde verdachten, zal enkel zijdelings aan de orde komen.

Het onderzoek zal uitgevoerd worden aan de hand van een literatuurstudie. Met behulp van wetteksten, literatuur en jurisprudentie zal een antwoord op bovenstaande probleemstelling gezocht worden. Gezien het ontbreken van eenduidigheid binnen zowel de rechtspraak als de jurisprudentie zal ook mijn persoonlijke visie terugkomen bij de beantwoording van de probleemstelling.

1.3. Opbouw

In hoofdstuk 2 begin ik met een beschrijving van de totstandkoming van de beide regelingen voor de procesonbekwame verdachte. Daarna volgt een beschrijving van de huidige regeling van procesonbekwaamheid, de discussie in de literatuur en wat de gevolgen van schorsing van de vervolging zijn indien artikel 16 Sv wordt toegepast. In hoofdstuk 3 staat de rechtspraak centraal. Eerst bespreek ik het Menten-arrest, daarna de jurisprudentie die na het Menten-arrest is geweest en waarin artikel 16 Sv ter sprake is gekomen, en tot slot de Amsterdamse moordzaak, waarmee ik de inleiding begon.

Hoofdstuk 4 staat in het teken van het onderzoek naar de procesonbekwaamheid. Hierin zal beantwoord worden hoe het inschakelen van een gedragsdeskundige in zijn werk gaat, hoe het onderzoek globaal verloopt en wie uiteindelijk het oordeel over de procesonbekwaamheid mag vellen. In hoofdstuk 5 wordt er gekeken naar de eisen die het Europese Hof voor de Rechten van de Mens stelt aan een eerlijk proces. Vooral het recht op participatie in de eigen procedure en de rechtmatige vrijheidsbeneming komen hier aan bod. In hoofdstuk 6 zal dan bekeken worden of de eerder geschetste Nederlandse regeling aan deze eisen voldoet

⁷ Haffmans 1989, p. 46.

en welke mogelijkheden er zijn om de positie van de (mogelijk) procesonbekwame verdachte te versterken in zijn recht op een eerlijk proces.

In hoofdstuk 7 sluit ik af met een samenvatting en enkele aanbevelingen voor de wetgever, de rechtspraak en de verdediging. Tot slot trek ik een conclusie uit het voorafgaande onderzoek en zal de probleemstelling expliciet beantwoord worden.

Hoofdstuk 2

De Nederlandse regeling omtrent procesonbekwaamheid

In dit hoofdstuk wordt de huidige Nederlandse regeling van procesonbekwaamheid besproken. Allereerst wordt de geschiedenis van zowel artikel 16 Sv als de artikelen 509a-e Sv besproken (paragraaf 2.1), waarna ingegaan wordt op de vervolgingsbeslissing van het Openbaar Ministerie (paragraaf 2.2.). Het vervolg van het hoofdstuk richt zich volledig op de huidige wettelijke regeling van artikel 16 Sv (paragraaf 2.3). In deze paragraaf wordt onder andere het verschil tussen ontoerekeningsvatbaarheid en procesonbekwaamheid besproken en bij welke stoornissen schorsing van de vervolging tot de mogelijkheden behoort. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een bespreking van de mogelijke gevolgen van toepassing van artikel 16 Sv (paragraaf 2.4).

2.1. Geschiedenis artikelen 16 en 509a-e Sv

Artikel 64 Code Pénal (1810-1886) was het eerste wetsartikel in Nederland dat aandacht besteedde aan de positie van de psychisch gestoorde verdachte in het strafrecht. Als een krankzinnige verdachte een misdrijf pleegde, was er volgens dit artikel geen sprake van een strafbaar feit: *'il n'y a ni crime, ni délit'*.⁸ Krankzinnige verdachten werden dan ook niet vervolgd en vielen buiten het strafrecht.

Artikel 64 Code Pénal stelde de eis dat de verdachte tijdens het plegen van het delict al krankzinnig moest zijn. Het was echter ook denkbaar dat de verdachte pas na het gepleegde strafbare feit krankzinnig werd. Daarom waren er naast artikel 64 Code Pénal nog twee andere artikelen die de strafrechtelijke aansprakelijkheid van psychisch gestoorde verdachten regelden.

Artikel 452 (oud) Sv bepaalde dat als de verdachte na het begaan van het strafbare feit krankzinnig was geworden en dit voor het vonnis werd vastgesteld, de vervolging geschorst werd tot na herstel van de verdachte. Werd de krankzinnigheid pas na het vonnis vastgesteld, dan bepaalde artikel 455 lid 2 (oud) Sv dat de executie van de opgelegde straf opgeschort werd tot de veroordeelde hersteld was. In 1921

⁸ Nieboer 1970, p. 38.

werd artikel 452 (oud) Sv verplaatst naar artikel 16 Sv. Vanaf deze wetswijziging was het artikel toepasbaar op alle strafbare feiten en niet meer alleen op misdrijven.

In 1886 werd artikel 64 Code Pénal vervangen door artikel 39 Sv. Was eerst de regel dat krankzinnige verdachten niet vervolgd konden worden. Nu werd in de wet opgenomen dat personen die onder invloed van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing der geestelijke vermogens een delict hadden gepleegd strafuitsluiting kregen. Wel konden er maatregelen opgelegd worden aan de psychisch gestoorde verdachte. Zo werd plaatsing in een krankzinnigengesticht - de voorganger van de huidige maatregel plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis - in 1886 mogelijk en werd in 1928 de TBS-maatregel ingevoerd.

In 1928 werden ook de huidige artikelen 509a-e Sv ingevoerd. Artikel 509a Sv kende aan meerderjarige verdachten die ‘hun belangen niet behoorlijk kunnen behartigen’, compenserende maatregelen toe met als doel hen in dezelfde positie te brengen als de verdachte zonder psychische stoornis.

Artikel 16 Sv werd naar aanleiding van het Menten-arrest in 1986 voor het laatst gewijzigd.⁹ De term krankzinnigheid werd vervangen door ‘*gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestesvermogen*’. Met de nieuwe terminologie werd aangesloten bij artikel 39 Sr over de ontoerekeningsvatbaarheid waarin ook ‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van het geestesvermogen’ gebruikt werd. Ook in artikel 562 Sv, over de opschorting van de tenuitvoerlegging van een sanctie, werd ‘krankzinnigheid’ vervangen door ‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestesvermogen’.

De tweede verandering die de wetgever aanbrengt in artikel 16 Sv is het overnemen van het strenge criterium zoals dat is geformuleerd door de Hoge Raad in het Menten-arrest. In de oude wettekst ontbrak een duidelijk criterium en lag de beslissing of er sprake was van ‘krankzinnigheid’ vooral in de handen van gedragsdeskundigen. Met de criteriummethode¹⁰ noemt de wetgever de kenmerken waaraan een psychische stoornis moet voldoen wil het concrete rechtsgevolg

⁹ Wet van 19 november 1986, *Stb.* 1986, 587.

¹⁰ Nieboer 1980, p. 176-177.

intreden, deze luidt dat de verdachte ‘*niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen*’. Dit maakt de rechter vrijer ten opzichte van de gedragsdeskundigen die de stoornis vaststellen. Hij kan nu immers zelf ook toetsen of er aan het genoemde criterium is voldaan.

Als laatste wijziging werd uit het oude artikel 16 Sv geschrapt dat de verdachte na het begaan van het delict aan de stoornis is gaan lijden. Uit de rechtspraak en literatuur na de wetswijziging blijkt onduidelijkheid over de vraag of de wetgever hiermee een wijziging in de praktijk heeft beoogd. Uit de memorie van toelichting¹¹ bij het eerste wetsontwerp blijkt dat er werd vastgehouden aan de oude formulering dat de verdachte na het begaan van het strafbare feit moet zijn gaan lijden aan een psychische stoornis.

Ook artikel 509a Sv wordt gewijzigd. Uit dit artikel werd geschrapt dat de verdachte tijdens het begaan van het strafbare feit al lijdende moest zijn aan de stoornis. De memorie van toelichting¹² zegt hierover dat het artikel na de wetswijziging overeenkomstig toepassing moet vinden op verdachten die na het begaan van het strafbare feit zijn gaan lijden aan een stoornis.

Over de bedoelingen van de wetgever met de laatste wijziging is veel discussie ontstaan in de literatuur. Ook de rechtspraak na het Menten-arrest is hierover niet eenduidig. Kan artikel 16 Sv enkel toegepast worden op verdachten bij wie de stoornis is ontstaan na het begaan van het delict, of is toepassing sinds de wetswijziging ook mogelijk bij verdachten die al tijdens het delict lijdende waren aan dezelfde stoornis? Op deze discussie zal verderop in deze thesis dieper worden ingegaan. Als eerste kijk ik naar de taak van het Openbaar Ministerie bij de keuze tot het wel of niet vervolgen van verdachten met een psychische stoornis.

¹¹ *Kamerstukken II 1971/72, 11932.*

¹² *Kamerstukken II 1971/72, 11932.*

2.2 Strafvervolgingsbeslissing Openbaar Ministerie

Een strafzaak wordt enkel aan de rechter voorgelegd als het Openbaar Ministerie na kennisname van een strafzaak de beslissing tot vervolging neemt.

In Nederland is het OM gebonden aan het opportuniteitsbeginsel. Dat houdt in dat - indien er sprake is van de basisvoorwaarde dat er minstens een redelijk vermoeden van schuld is - de keuze tot wel of niet (verder) vervolgen toekomt aan het OM en dat het OM ook van vervolging af kan zien op gronden aan het algemeen belang ontleend.¹³ Dit in tegenstelling tot landen waar het legaliteitsbeginsel gehanteerd wordt. In deze landen moet het Openbaar Ministerie vervolgen zodra zij bekend worden met enig strafbaar feit en een veroordeling haalbaar is. De wenselijkheid van de vervolging wordt niet betrokken bij het maken van de keuze tot vervolging.¹⁴

2.2.1 *Sepot*

Indien het Openbaar Ministerie vervolging van een psychisch gestoorde verdachte niet wenselijk acht, kan het de zaak seponeren.¹⁵ De haalbaarheids- en opportunitetsgronden van sepotbeslissingen zijn gerubriceerd in de 'Aanwijzing gebruik sepotgronden'.¹⁶ Indien het gaat om een verdachte met een psychische stoornis zal de reden voor sepot veelal vallen onder de rubriek 'gronden samenhangende met de persoon van verdachte'. Onder deze rubriek vallen ook gezondheidsredenen. Zo kan de geestelijke gezondheid van de verdachte in gevaar komen of ernstig verslechteren indien er wel vervolgd zou worden. Ook de leeftijd van de verdachte kan een reden zijn voor sepot. Strafvervolging is dan op grond van de feitelijke leeftijd van de verdachte wel mogelijk, maar wordt niet wenselijk geacht. Bijvoorbeeld omdat dit voor de verdachte te zwaar is gezien diens jonge leeftijd.

Bij de bespreking van de jurisprudentie over artikel 16 Sv zullen twee zaken¹⁷ aan bod komen waar verdachten feitelijk de leeftijd hebben om vervolgd te kunnen

¹³ Artikel 167 lid 2 en 242 lid 2 Sv.

¹⁴ Corstens 2008, p. 526.

¹⁵ Haffmans 1989, p. 113.

¹⁶ Aanwijzing gebruik sepotgronden, *Stcr.* 2009, 12653.

¹⁷ Hof Amsterdam, 11 september 1997, arrestnummer 1741/97 en Rb Den Haag 9 februari 2004, *LJN* AO3757.

worden. Zij zijn immers ouder dan twaalf jaar¹⁸. Beide verdachten functioneren echter op het niveau van een persoon onder de twaalf jaar. In een van de zaken¹⁹ wordt besloten tot de niet-ontvankelijkheid van het OM. In deze zaak functioneerde de meerderjarige verdachte op het niveau van een zevenjarige. Mogelijk kan ook de mentale leeftijd reden zijn om vervolging niet wenselijk te achten. De niet-ontvankelijkverklaring kan dan gezien worden als een aanwijzing aan het Openbaar Ministerie om deze zaken in de toekomst niet meer te vervolgen.

De officier van justitie kan naast het hiervoor besproken onvoorwaardelijk sepot, ook kiezen voor het voorwaardelijk sepot.²⁰ De strafzaak zal dan alleen geseponneerd worden als de verdachte toezegt de voorwaarden te vervullen die het OM aan het sepot verbindt. Voor de grenzen van de voorwaarden kan aansluiting worden gezocht bij artikel 14c Sr.²¹ De voorwaarden mogen geen vrijheidsbenemende maatregelen bevatten. De voorwaarde tot opname in een inrichting ter verpleging als genoemd in artikel 14c lid 2 sub 2 Sr is dan ook niet mogelijk. Andere bijzondere voorwaarden die het gedrag van de verdachte betreffen zijn wel mogelijk. Hierbij kan gedacht worden aan het volgen van een ambulante behandeling.

Ook kan ander dan strafrechtelijk ingrijpen prevaleren, zoals een civielrechtelijke opname in een psychiatrisch ziekenhuis. De OvJ kan ambtshalve een verzoek aan de rechter doen tot het verlenen van een voorlopige machtiging om de verdachte te plaatsen in een psychiatrisch ziekenhuis op grond van artikel 2 Wet Bopz. Onvrijwillige opname met een rechterlijke machtiging is alleen mogelijk als er aan vijf vereisten is voldaan. Er moet sprake zijn van een geestesstoornis, gevaar en een causaal verband tussen beide terwijl er geen alternatief voor opname is en betrokkene niet bereid is zich vrijwillig te laten opnemen. De rechter besluit of de voorlopige machtiging verleend wordt. De OvJ kan niet buiten de rechter om besluiten de verdachte te plaatsen in een psychiatrisch ziekenhuis.

¹⁸ Artikel 468 Sv.

¹⁹ Rb Den Haag 9 februari 2004, *LJN AO3757*.

²⁰ Afhankelijk van de vraag of de vervolging al is aangevangen, geregeld in artikel 167 lid 2 Sv of de artikelen 244 lid 3 en 245 lid 3 Sv.

²¹ Corstens 2008, p. 531.

Bij het bestuderen van de rechtspraak over artikel 16 Sv valt op dat de zaken die voor de rechter worden gebracht steeds relatief ernstige strafbare feiten betreffen. Hoe vaak het OM kiest voor het al dan niet voorwaardelijk seponeren van zaken waarin het gaat om minder ernstige strafbare feiten, gepleegd door psychisch gestoorde verdachten, is in de literatuur niet bekend. Toepassing van artikel 16 Sv komt niet vaak voor. De oorzaak daarvan zou kunnen liggen aan het sepotbeleid van het OM.²²

2.2.2. OM-strafbeschikking

Het OM kan er ook voor kiezen de strafzaak zelf af te handelen door het uitvaardigen van een OM-strafbeschikking, artikel 257a Sv. Dit is ook een daad van vervolging.²³ Het uitvaardigen van een strafbeschikking is echter alleen mogelijk voor strafbare feiten waarop de gestelde maximumstraf minder dan zes jaar bedraagt. De sancties en maatregelen die de officier van justitie mag opleggen zijn beperkt. Het opleggen van vrijheidsbenemende straffen of maatregelen is niet mogelijk.²⁴ De strafbeschikking kan wel inhouden dat de verdachte zich aan bepaalde aanwijzingen van de officier van justitie moet houden. Deze aanwijzingen kunnen het gedrag van de verdachte betreffen, zoals een aanwijzing tot het ondergaan van een ambulante behandeling.

Als de strafbeschikking een aanwijzing inhoudt, moet de verdachte eerst door de OvJ worden gehoord en zich bereid verklaren om de aanwijzing op te volgen. De verdachte heeft tijdens dat gesprek recht op bijstand van een advocaat, maar de verdachte moet hier wel zelf om verzoeken.²⁵ Dit kan problematisch zijn bij de psychisch gestoorde verdachte die niet in staat is zijn belangen adequaat te behartigen en zou instemmen met een strafbeschikking zonder de consequenties daarvan te overzien. Hetzelfde geldt voor de toevoeging van een raadsman. Ook hier wordt actief optreden van de verdachte verwacht, terwijl de psychisch gestoorde verdachte het belang van een raadsman niet altijd zal inzien en hier (te) makkelijk vanaf zal zien. Eigenlijk geldt hetzelfde voor het doen van verzet. Indien de verdachte het niet eens is met de strafbeschikking kan hij hiertegen in verzet komen en wordt de zaak

²² Haffmans 1989, p. 113.

²³ Corstens 2008, p. 828.

²⁴ Artikel 257a lid 3 Sv.

²⁵ Artikel 257c lid 1 Sv.

voorgelegd aan de rechter.²⁶ Het verzet moet binnen veertien dagen na uitreiking van de strafbeschikking worden ingesteld. Ook hier is weer de vraag of de psychisch gestoorde verdachte wel voldoende in staat is zijn belangen te behartigen en verzet zal instellen. Het is denkbaar dat het te laat in verzet gaan verontschuldigbaar wordt geacht, zoals het te laat instellen van hoger beroep verontschuldigbaar kan worden geacht als de verdachte de voorgeschreven termijn voor het rechtsmiddel als gevolg van zijn stoornis heeft overschreden.²⁷

Bij zowel het seponeren van de strafzaak als het afdoen middels een OM-beschikking wordt de strafzaak niet beoordeeld door een rechter. Vooral bij ernstigere strafbare feiten, zoals levensdelicten en ernstige zedendelicten, is het niet wenselijk als deze aan het oordeel van de rechter worden onttrokken. Het uitvaardigen van een OM-strafbeschikking is dan ook niet mogelijk voor strafbare feiten waarop een maximum gevangenisstraf van meer dan zes jaar staat. Het sepotbeleid van het OM is niet gebonden aan zulke formele regelgeving. In principe is sepot van elk strafbaar feit mogelijk.

Afdoening door een rechter is niet alleen in het belang van de slachtoffers en mogelijke nabestaanden, maar kan, afhankelijk van de zaak, ook van groot belang zijn voor de verdachte. De verdachte krijgt bij afdoening buiten de rechter om immers niet de kans om terecht te staan en daarbij strafuitsluitingsgronden naar voren te brengen of zijn onschuld aan te tonen. Wel kan hij voor lange tijd van zijn vrijheid beroofd worden middels de civielrechtelijke weg van de Wet Bopz. Vooral bij ernstige strafbare feiten ligt het meer voor de hand de zaak voor de rechter te brengen. Een gerechtelijke procedure biedt de meeste waarborgen voor de psychisch gestoorde verdachte.

²⁶ Artikel 257e Sv.

²⁷ HR 12 juni 2001, *NJ* 2001 696 m.nt. de Hullu.

2.3 Huidige regeling procesonbekwaamheid

2.3.1. Huidige wettelijke regeling

Het huidige artikel 16 Sv luidt:

Lid 1: Indien de verdachte aan een zodanige gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogens lijdt, dat hij niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen, schorst de rechter de vervolging, in welke stand zij zich ook bevindt.

Lid 2: Zoodra van het herstel van den verdachte is gebleken, wordt de schorsing opgeheven.

Als een verdachte na het plegen van een strafbaar feit aan een ziekelijke stoornis van zijn geestesvermogen is gaan lijden, schrijft dit artikel dwingend voor dat de rechter de vervolging schorst ‘in welke stand zij zich ook bevindt’ indien de verdachte de strekking van de vervolging niet begrijpt. Het doel van het artikel is de verdachte die lijdt aan een tijdelijke geestelijke stoornis, de tijd en de kans te geven te herstellen om op een later tijdstip wel het proces te kunnen volgen. Zodra de verdachte hersteld is, wordt de schorsing opgeheven.

Bal & Koenraadt²⁸ sommen de vereisten voor toepassing van artikel 16 Sv op:

1. De verdachte is lijdende aan een psychische stoornis.
2. De psychische stoornis is ontstaan na het begaan van het tenlastegelegde feit.
3. De stoornis moet strafrechtelijk relevant zijn. De kwaliteit van de stoornis moet zodanig zijn dat de procesbekwaamheid wordt aangetast als gevolg van de beperking ‘in het vermogen tot overleg’.
4. De stoornis moet strafrechtelijk aanvaardbaar zijn. De ernst van de stoornis moet zodanig zijn dat het vermogen tot inzicht is aangetast. De Hoge Raad heeft in het Menten-arrest gekozen voor een restrictieve interpretatie van het begrip krankzinnig.
5. Causaal verband tussen de stoornis en procesonbekwaamheid. De stoornis zelf moet het feitelijk kunnen volgen van het strafproces onmogelijk maken.

Een verzoek tot schorsing van de vervolging ex artikel 16 Sv kan gedaan worden in elke stand van de vervolging. De vervolging vangt aan vanaf het moment dat het

²⁸ Bal & Koenraadt 2004, p. 31-35.

Openbaar Ministerie een rechter betreft in de zaak,²⁹ zoals bij het uitbrengen van de dagvaarding. Maar ook het uitbrengen van een OM-straftbesikking is een daad van vervolging. De schorsing van de vervolging kan niet aan de orde komen bij een bezwaarschriftprocedure tegen de dagvaarding of tegen de kennisgeving van verdere vervolging, artikel 250 Sv. De schorsing van de vervolging kan door de rechter ambtshalve, op vordering van het OM of op verzoek van de verdachte of zijn raadsman worden uitgesproken. Na een onherroepelijke einduitspraak is een beroep op artikel 16 Sv niet meer mogelijk.

De schorsing kan zowel ter terechtzitting als daarbuiten aan bod komen. In het laatste geval beslist de raadkamer over de toepassing, artikel 21 Sv. Indien het verzoek tot schorsing bij de raadkamer wordt gedaan, betreft de uitspraak een beschikking waartegen het OM binnen veertien dagen hoger beroep kan instellen.³⁰ Ook de verdachte kan binnen 14 dagen hoger beroep instellen wanneer de hoofdzaak vatbaar is voor hoger beroep. Tegen in hoger beroep gegeven beschikkingen staat binnen dezelfde termijn cassatie open, artikel 20 Sv.

Indien het verzoek ter terechtzitting wordt gedaan, is er in geval van afwijzing sprake van een (tussen)uitspraak waartegen gelijktijdig met de einduitspraak een rechtsmiddel kan worden aangewend, artikel 406 lid 1 en artikel 428 Sv. Bij toewijzing van de schorsing is er sprake van een einduitspraak, artikel 138 Sv, waartegen hoger beroep of cassatie openstaat, artikel 404 en 427 Sv.

Hoger beroep

Daarnaast speelt de vraag in hoeverre een verdachte in hoger beroep een beroep op artikel 16 Sv kan doen. Als de verdachte voorzien is van rechtsbijstand en in eerste aanleg het verzoek tot schorsing van de vervolging niet is gehonoreerd, kan het gerechtshof bekijken of dat al dan niet terecht is en indien de stoornis nog steeds aanwezig is, alsnog schorsen. Indien de verdachte in eerste aanleg geen bijstand van een raadsman had en in hoger beroep alsnog een beroep doet op artikel 16 Sv, zal bekeken moeten worden of de vervolging in eerste of tweede aanleg geschorst moet worden.

²⁹ Corstens 2008, p. 117.

³⁰ Artikel 446 Sv.

Een psychische stoornis kan het niet tijdig instellen van hoger beroep verontschuldikbaar maken, aldus de Hoge Raad.³¹ Het beroep kan alsnog ontvankelijk worden verklaard als de verdachte de voorgeschreven termijn voor het instellen van het rechtsmiddel als gevolg van zijn stoornis heeft overschreden. Het gerechtshof moet in een dergelijke situatie onderzoeken gedurende welke periode de verdachte aan de stoornis leed en niet in staat was om te beoordelen of er hoger beroep ingesteld had moeten worden. Een termijnoverschrijding gedurende voornoemde periode kan de verdachte niet toegerekend worden.

Advocaat-generaal Machielse bepleit in voornoemd arrest dat als de verdachte niet onder artikel 16 Sv valt en wordt bijgestaan door een raadsman, deze uitzondering niet op hem van toepassing moet worden geacht. Volgens Machielse geldt de verdachte dan als normale aanspreekbare procespartij. Het ligt dan op de weg van de verdediging om ervoor te zorgen dat er tijdig hoger beroep wordt ingesteld.

2.3.2. Bij welke stoornissen is schorsing van de vervolging mogelijk?

Zowel artikel 16 Sv als artikel 509a Sv bevatten de term ‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van het geestesvermogen’. Er is opzettelijk voor een ruime definitie gekozen zodat geen enkele stoornis van het geestesvermogen bij voorbaat door de wet is uitgesloten.³²

Het aantal stoornissen dat de procesbekwaamheid kan aantasten wordt wel beperkt door het strenge criterium in artikel 16 Sv. Voor toepassing van artikel 16 Sv is een zodanige ernstige stoornis vereist dat de verdachte ‘*niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen*’. Met deze criteriummethode³³ noemt de wetgever de kenmerken waaraan een psychische stoornis moet voldoen wil het concrete rechtsgevolg intreden. Zolang aan het criterium voldaan is kunnen alle stoornissen hieronder vallen. Het criterium dwingt de gedragsdeskundige zijn onderzoeksbevindingen zo te formuleren dat de rechter ze juridisch kan verwerken. Het oordeel van procesonbekwaamheid is met de invoering van het strenge criterium een meer juridisch oordeel geworden. Vóór de wetwijziging was het oordeel van

³¹ HR 12 juni 2001, *NJ* 2001 696 m.nt. de Hullu.

³² Haffmans 1989, p. 46.

³³ Nieboer 1980, 176-177.

‘krankzinnigheid’ grotendeels afhankelijk van het oordeel van de gedragsdeskundige. Na de wetwijziging toetst de rechter zelfstandiger of er aan het criterium van ‘*niet in staat zijn de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen*’ voldaan is.

Volgens Bal & Koenraadt³⁴ gaat het in de praktijk vooral om psychosen of daaraan verwante stoornissen. ‘De gebrekkige ontwikkeling, zoals persoonlijkheidsstoornissen en zwakzinnigheid bestrijken een veel langere termijn, waarvan het begin ver voor het plegen van het tenlastegelegde feit ligt’.

In hoofdstuk 3 volgt een bespreking van de jurisprudentie waarin artikel 16 Sv aan bod is gekomen. In de strafzaken waarin besloten werd tot toepassing van artikel 16 Sv ging het om de volgende stoornissen³⁵: functioneren van verdachte op sociaal debiel en in sommige opzichten zelfs imbeciel niveau, vasculair dementieel ziektebeeld tengevolge van meerdere hersenbloedingen, psychische decompensatie en een ernstige paranoïde psychose.

Een dergelijk streng criterium zoals verwoord in artikel 16 Sv ontbreekt in artikel 509a Sv, waardoor dit artikel breder toegepast kan worden. Zo zal niet iedere verdachte die niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen, ook niet in staat zijn de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Omgekeerd is dat wel het geval: de verdachte die de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging niet begrijpt zal ook niet in staat zijn om zijn belangen behoorlijk te behartigen.

2.3.3. *Verskil procesonbekwaamheid – ontoerekeningsvatbaarheid*

De vraag naar procesonbekwaamheid is een andere vraag dan de vraag naar de mate van toerekeningsvatbaarheid. Het verzoek om schorsing van de vervolging wegens procesonbekwaamheid is een preliminair verweer. In geval van toewijzing wordt de vervolging geschorst en komt het niet tot een inhoudelijke behandeling van de zaak. Pas als de verdachte voldoende is hersteld van de stoornis, wordt de schorsing opgeheven en kan aan de inhoudelijke behandeling begonnen worden.

Bestond de stoornis al tijdens het begaan van het delict, dan kan de verdachte tijdens de inhoudelijke behandeling een beroep doen op de schulditsluitingsgrond

³⁴ Bal & Koenraadt 2004, p. 30.

³⁵ Hof Amsterdam, 11 september 1997, arrestnummer 1741/97, Hof Den Haag 5 november 1999, NJ 179, Rb Breda 26 september 2006, LJV AY8840, Rb Rotterdam 20 januari 2009, LJV BH2023.

ontoerekeningsvatbaarheid ex artikel 39 Sr of kan verminderde toerekeningsvatbaarheid als strafmaatverweer aan de orde komen.

Bij de bepaling van procesonbekwaamheid gaat het niet om de relatie tussen de geestestoestand ten tijde van het plegen van het (tenlastegelegde) delict, maar om de psychische toestand ten tijde van het strafproces. Er bestaat geen verband tussen stoornis en delict, waardoor de rechter bij de berechting en strafoplegging daar geen rekening mee kan houden. Dat is anders in geval van artikel 39 Sr, waarbij een causaal verband wordt geëist tussen stoornis en delict. De verdachte moet dan al lijdende aan de stoornis zijn geweest tijdens het begaan van het strafbare feit.

Een ander verschil is dat in artikel 39 Sr een strikt criterium, zoals wel genoemd in artikel 16 Sv, ontbreekt. Dit laat ruimte voor een ruime toepassing in de praktijk. Dat heeft tot gevolg dat het advies van gedragsdeskundigen over de toerekeningsvatbaarheid een grote rol speelt bij de bepaling van toerekeningsvatbaarheid. Bij artikel 16 Sv is dat door het strikte criterium veel minder het geval en speelt de eigen waarneming van de rechter bij bepaling van de procesonbekwaamheid een grotere rol. Volgens enkele auteurs is dat wenselijk om de psychiatrisering van het strafrecht tegen te gaan.³⁶

Toepassing van één van de artikelen, sluit de toepassing van het andere artikel voor dezelfde stoornis in beginsel uit. Aan de geraadpleegde gedragsdeskundige kunnen in dezelfde zaak vragen die betrekking hebben op beide artikelen voorgelegd worden. Zo kan een verdachte die lijdende is aan een persoonlijkheidsstoornis een delict plegen, terwijl hij nog vóór de berechting een ongeluk krijgt waarbij hij ernstig hersenletsel oploopt en daardoor niet langer in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Indien de verdachte van deze hersenbeschadiging zodanig is hersteld dat hij weer in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen, wordt de schorsing van de vervolging opgeheven en begonnen aan de inhoudelijke behandeling van de zaak. Tijdens deze behandeling kan hij alsnog een beroep doen op (verminderde) toerekeningsvatbaarheid omdat hij tijdens het begaan van het delict lijdende was aan een persoonlijkheidsstoornis.

³⁶ Nieboer 1980, p. 176, Szasz 1971, p. 243 en A-G R Emmelink in HR 5 februari 1980, NJ 1980, 104 m.nt. Melai.

2.3.4. *Discussie in de literatuur*

In de literatuur bestaat er een discussie tussen enkele auteurs over de vraag of artikel 16 Sv na de wetwijziging in 1986 ook toegepast kan worden op verdachten bij wie de stoornis al aanwezig was tijdens het plegen van het delict.

In de wetwijziging van 1986 heeft de wetgever ervoor gekozen om het woord na in de wettekst te schrappen. Volgens enkele auteurs bracht dit met zich mee dat de toepassing van artikel 16 Sv niet langer beperkt is tot de toepassing bij verdachten bij wie de stoornis na het begaan van het delict is ontstaan. Als de totstandkoming van de wetwijziging bekeken wordt, kan daaruit niet direct de conclusie getrokken worden dat het de bedoeling van de wetgever was het toepassingsbereik van artikel 16 Sv te verruimen.³⁷ Nergens wordt daarover expliciet gesproken.

Haffmans³⁸ en Knoops³⁹ zijn voorstanders van een ruime toepassing van artikel 16 Sv. Want ook bij de verdachte die al lijdende was aan de stoornis ten tijde van het delict, kan de stoornis zo ernstig zijn dat deze hem belemmert in zijn verdediging.

Volgens Haffmans is er vanaf de wetwijziging van artikel 16 Sv een einde gekomen aan de frictie met artikel 6 EVRM. ‘Enkel de verdachte bij wie een minimale hoeveelheid benul aanwezig is over waarom hij wordt vervolgd, kan erkend en behandeld worden als een volwaardig tegenspeler in het strafproces.’ Dit geldt evengoed voor de verdachte die al ten tijde van het begaan van het delict lijdende was aan de stoornis. Hij vraagt zich af of verdere verruiming niet alsnog wenselijk is, nu artikel 16 Sv toestaat dat mensen terecht staan zonder dat de in het EVRM vastgelegde rechten tengevolge van hun psychische stoornis zijn gewaarborgd. Ondanks mogelijke wrijving hiermee, geeft hij toch de voorkeur aan het beperkte criterium, omdat het waarborgen van de rechten uit het EVRM op andere wijze kan plaatsvinden.

Knoops⁴⁰ ziet de ruimere toepassing als een belangrijk middel om de ‘mondige en handelingsbekwame’ verdachte als maatstaf in te voeren voor een geldig strafgeding.

³⁷ *Kamerstukken II 1971/72*, 11932.

³⁸ Haffmans 1989, p. 111-112.

³⁹ Knoops 2002, artikel 509a Sv, aant. 2.3.

⁴⁰ Knoops 2003, p. 338.

Recentelijk liet ook Van der Wolf⁴¹ zich over deze kwestie uit. Eerst reageert hij op een artikel van A-G Wesselink⁴². Hij verwijst in zijn eigen artikel naar het artikel dat hij heeft geschreven in samenwerking met enkele andere wetenschappers⁴³, waarin zij betogen dat een ruimere toepassing vereist is, bekeken vanuit het recht op een eerlijk proces. Ook vergelijken zij de Nederlandse situatie met die in Canada, waar veelvuldig gebruik gemaakt wordt van de mogelijkheid om de vervolging te schorsen bij psychisch gestoorde verdachten.⁴⁴

Tegenstanders van de ruime toepassing zijn Corstens⁴⁵ en Bal & Koenraadt⁴⁶. Ook Wesselink⁴⁷ is van mening dat schorsing van de vervolging ex artikel 16 Sv alleen kan plaatsvinden indien de stoornis na het delict is ontstaan. Uit de toelichting bij het eerste wetsontwerp blijkt niet dat een verruiming van het artikel beoogd werd. In latere kamerstukken⁴⁸ wordt niet expliciet gesproken over de bedoeling van de wetgever met de schrapping van het woord na uit de wettekst. Maar de belangrijkste reden tegen verruimde toepassing is dat de verdachte het recht wordt ontnomen terecht te staan. De zaak komt niet tot een inhoudelijke behandeling waardoor de verdachte zijn onschuld niet kan aantonen, geen strafuitsluitingsgronden naar voren kan brengen of een beroep kan doen op artikel 39 Sr. Ook genoegdoening voor de slachtoffers en nabestaanden blijft uit. Terwijl de verdachte - zonder schuldigverklaring van de rechter - wel gedurende lange tijd van zijn vrijheid beroofd kan zijn door het doorlopen van de voorlopige hechtenis of op basis van een civielrechtelijke machtiging.

Bovendien is er in de wetgeving een specifieke regeling in de artikelen 509a-e Sv voor de psychisch gestoorde verdachte die al tijdens het delict lijdende was aan de stoornis. Deze regeling biedt de verdachte compenserende waarborgen met als doel hem in dezelfde positie te brengen als de 'normale' verdachte. Ook kan de rechter bij de berechting rekening houden met de ontoerekeningsvatbaarheid ex artikel 39 Sr. Artikel 39 Sr en de artikelen 509a-e Sv richten zich tot dezelfde 'doelgroep'.

⁴¹ Van der Wolf 2010a, p. 572-575.

⁴² Wesselink 2010, p. 857.

⁴³ Moncada Castillo e.a. 2010, p. 337.

⁴⁴ Van der Wolf e.a. 2010, p. 245-258.

⁴⁵ Corstens 2008, p. 227.

⁴⁶ Bal & Koenraadt 2004, p. 31-32.

⁴⁷ Wesselink 2011, p. 73.

⁴⁸ *Kamerstukken II* 1980/81, 11 932 nr. 6, p. 64.

2.4. Schorsing van de vervolging

Wat zijn de gevolgen voor de verdachte, indien de rechter besluit tot het toepassen van artikel 16 Sv en de vervolging schorst? Schorsing van de vervolging betekent niet dat de opsporing in de strafzaak tegen de verdachte geen doorgang meer kan vinden. Zo kan de rechter tijdens de schorsing spoedeisende maatregelen ex artikel 17 lid 1 en artikel 526 lid 3 Sv bevelen. Bijvoorbeeld het doorzoeken van de woning van de verdachte en inbeslagname van voorwerpen blijven wel mogelijk indien een rechter daarvoor toestemming geeft.

De rechter kan besluiten dat de schorsing zich niet uitstrekt tot de voorlopige hechtenis, in dat geval blijft de verdachte ook voorlopig gehecht tijdens de schorsing.⁴⁹ Deze bepaling is ingegeven om te voorkomen dat de verdachte misbruik van de bepaling maakt en gedurende de schorsing vlucht.⁵⁰ Een hierop lijkend geval is te vinden in de jurisprudentie in een strafzaak van een verdachte die leed aan een paranoïde psychose.⁵¹ De voorlopige hechtenis van de verdachte werd geschorst en nog voordat het onderzoek ter terechtzitting begon, vertrok de verdachte naar zijn vaderland Marokko. Zijn advocaat deed tijdens de zitting een verzoek tot toepassing van artikel 16 Sv, nu verdachte in Marokko een behandeling zou ondergaan voor zijn stoornis. De rechtbank schorste de vervolging ex artikel 16 Sv. Problematisch hieraan is dat zolang de verdachte in Marokko verblijft hij verdere vervolging in Nederland kan voorkomen zolang Marokko geen eigen onderdanen uitlevert.

Tijdens de schorsing kan de verdachte worden opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis met als doel hem weer procesbekwaam te maken. Zolang de voorlopige hechtenis doorloopt, kan plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis geschieden op grond van artikel 15 lid 5 PBW.⁵²

De schorsing van de vervolging ex artikel 16 Sv is geen zelfstandige grond om voorlopige hechtenis te kunnen toepassen. Indien de schorsing zich niet uitstrekt tot de voorlopige hechtenis, moet voldaan zijn aan de gronden en gevallen zoals genoemd artikel 67 lid 1 en 2 Sv en artikel 67a Sv. Ook in deze situatie dient de voorlopige hechtenis periodiek getoetst te worden. Als het onderzoek ter

⁴⁹ Artikel 17 lid 2 Sv.

⁵⁰ Beaujean 2010, (schorsing van de vervolging) paragraaf 32.4.

⁵¹ Rb Rotterdam 20 januari 2009, *LJN* BH2023.

⁵² Welk artikel de Wet Bopz van toepassing op de verdachte verklaart.

terechtstelling aangevangen heeft, verplicht artikel 282 Sv dat het onderzoek ter terechtstelling hoogstens voor drie maanden kan worden geschorst, waardoor de zaak minimaal eens per drie maanden op een (pro-forma) zitting voor de rechter moet komen. Voor de aanvang van het onderzoek ter terechtstelling dient de toetsing van de voorlopige hechtenis tenminste elke zestig dagen plaats te vinden, ex artikel 75 lid 3 Sv. Het Gerechtshof Den Haag⁵³ heeft bepaald dat de regeling van artikel 75 Sv analoog toegepast dient te worden in de gevallen dat de vervolging van een verdachte wordt geschorst maar de voorlopige hechtenis blijft doorlopen. Te verwachten valt dat de voorlopige hechtenis in bovenstaande gevallen lang zal voortduren. Herstel laat vaak enkele maanden, zo niet jaren op zich wachten. Bij het langer voortduren van de voorlopige hechtenis stelt het Europese Hof⁵⁴ hogere eisen aan de motivering hiervan.

Als de verdachte niet voorlopig gehecht is of de voorlopige hechtenis is geschorst, is een civielrechtelijke gedwongen opname op grond van de Wet Bopz mogelijk. Zo kan de voorlopige hechtenis ingevolge artikel 80 Sv onder voorwaarden worden geschorst. Onder deze voorwaarden kan bijvoorbeeld vallen dat de verdachte zich laat opnemen in een psychiatrisch ziekenhuis.

Voor een civielrechtelijke opname op grond van de Wet Bopz moet er wel voldaan zijn aan alle vereisten die de Wet Bopz hieraan stelt. Enkel procesonbekwaamheid of verdenking van een (ernstig) strafbaar feit is voor civielrechtelijke opname onvoldoende. Nu de verdachte niet voorlopig gehecht is, geldt de hiervoor genoemde termijn van periodieke toetsing niet. Ook ontbreekt een wettelijke regeling die een periodieke toetsing van de schorsing van de vervolging verplicht.

Artikel 6 EVRM vereist dat de berechting binnen een redelijke termijn plaatsvindt. Dit geldt zowel voor de verdachte die voorlopig gehecht is, als voor de verdachte die niet voorlopig gehecht is. Welke termijn redelijk is, verschilt per strafzaak, al heeft de Hoge Raad wel enkele algemene richtlijnen gegeven.⁵⁵ Indien de termijnoverschrijding is toe te schrijven aan gedrag van de verdachte - bijvoorbeeld

⁵³ Hof Den Haag 5 november 1999, *NJ* 2000, 179.

⁵⁴ EHRM 24 juli 2003, *NJ* 2005, 550 (*Smirnova v. Russia*).

⁵⁵ HR 17 juni 2008, *NJ* 2008 358 m.nt. Mevis.

als hij zelf aandringt op schorsing van de vervolging - vermindert dat de kans op een succesvol beroep op schending van de redelijke termijn.⁵⁶

Sinds 1994 is het niet meer mogelijk om in geval van volledige ontoerekeningsvatbaarheid de maatregel van TBS of een plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis volgens de Wet Bopz bij raadkamerbeslissing naast buitenvervolginstelling op te leggen.⁵⁷

Herstel

Zodra herstel van de verdachte is gebleken, wordt de schorsing opgeheven, aldus artikel 16 lid 2 Sv. Dit kan door de rechter ambtshalve gebeuren, maar ook op vordering van het OM of op verzoek van verdachte of zijn raadsman. Na opheffing van de schorsing kan de inhoudelijke behandeling doorgang vinden. Ondanks dat een wettelijke regeling op dit punt ontbreekt, heeft het Gerechtshof Den Haag⁵⁸, bij een uitspraak in een dergelijke zaak, de tijd die verdachte krachtens de Wet Bopz in een psychiatrisch ziekenhuis heeft verbleven van de uiteindelijk op te leggen straf afgetrokken, ook al ziet artikel 27 Sr niet specifiek op die situatie. De tijd die een verdachte in voorlopige hechtenis doorbrengt, of dat nou in een penitentiaire inrichting is of in een psychiatrisch ziekenhuis op grond van artikel 15 lid 5 PBW, moet volgens artikel 27 Sr altijd van de uiteindelijk op te leggen straf afgetrokken worden.

De wet gaat er vanuit dat de verdachte zal herstellen en uiteindelijk in staat is de vervolging te begrijpen. Immers artikel 16 lid 2 Sv bepaalt dat zodra van herstel is gebleken, de schorsing van de vervolging opgeheven wordt. Daarnaast ontbreekt een wettelijke regeling over wat er dient te gebeuren als herstel van de verdachte uitblijft. Als gekeken wordt naar de psychische stoornissen waaraan verdachten kunnen lijden, zoals besproken in paragraaf 2.3.3, wordt duidelijk dat herstel daarvan vaak niet mogelijk is of pas op zeer lange termijn.

Tijdens zijn verblijf in een psychiatrisch ziekenhuis is de behandeling erop gericht de verdachte weer procesbekwaam te maken. Volgens De Smit⁵⁹ wordt de kans op

⁵⁶ EHRM 6 mei 1981, NJ 1987, 827 (*Buchholz v. Germany*).

⁵⁷ Wet van 8 november 1993, Stb. 591.

⁵⁸ Hof Den Haag 17 september 2003, LJN AN7614.

⁵⁹ De Smit 1979, p. 280.

herstel van verdachte bemoeilijkt doordat de mogelijke berechting, en de daarbij horende onzekerheid, boven zijn hoofd blijven hangen. De schorsing bereikt daarmee het tegenovergestelde effect van de reden van de schorsing, namelijk (voldoende) herstel van de stoornis.

De Wet Bopz maakt dwangopname mogelijk, maar de huidige regeling staat dwangmedicatie en dwangbehandeling alleen in uitzonderlijke gevallen toe. Zo is dwangmedicatie alleen toegestaan indien de patiënt een groot gevaar vormt voor zijn eigen veiligheid of de veiligheid van anderen binnen de inrichting. Ook al wordt herstel verwacht indien de verdachte bepaalde medicatie zou nemen, dan nog kan de verdachte deze medicatie weigeren indien hij geen gevaar vormt voor zijn eigen veiligheid of de veiligheid van anderen binnen de inrichting. Dat is problematisch omdat de verdachte gedurende lange tijd van zijn vrijheid beroofd in het psychiatrisch ziekenhuis verblijft maar er geen uitzicht op herstel is.

De Wet Bopz wordt over enige tijd vervangen door de Wet Verplichte Geestelijke Gezondheidszorg.⁶⁰ Deze wet biedt meer mogelijkheden voor dwangbehandeling, waardoor toepassing van de schorsing om tot herstel te komen meer opportuun kan zijn. Maar ook als dwangmedicatie mogelijk is, zal de schorsing van de vervolging in sommige gevallen buitengewoon lang doorlopen omdat herstel van de slechte psychische conditie, waarin de verdachte zich bevindt, niet mogelijk is.

Samen met de Wet Verplichte Geestelijke Gezondheidszorg wordt ook de Wet Forensische Zorg⁶¹ ingevoerd. Het wetsvoorstel werd ingegeven door de gedachte dat steeds meer mensen met een psychische stoornis in detentie verblijven en dat in het gevangeniswezen de juiste zorg en behandeling voor deze groep gedetineerden ontbreekt. De nieuwe wetgeving maakt het makkelijker dan in de huidige wetgeving het geval is, om in elke fase van het strafproces over te stappen naar de GGZ/Wet Bopz.⁶²

In het Anglo-Amerikaanse recht bestaat een ruime toepassing van procesonbekwaamheid. Opname vanwege procesonbekwaamheid wordt daar alleen

⁶⁰ *Kamerstukken II 2009/2010*, 32 399 'Wetsvoorstel Wet Verplichte Geestelijke Gezondheidszorg'.

⁶¹ *Kamerstukken II 2010/11*, 32 398 'Wetsvoorstel Wet Forensische Zorg'.

⁶² Mevis 2011.

toegestaan als er op redelijke termijn uitzicht op herstel bestaat en slechts voor een duur gelijk aan de maximumstraf die op het strafbare feit staat. Of opname is enkel toegestaan voor zover in een ‘feitenzaak’ is vastgesteld dat de verdachte de werkelijke dader is.⁶³ Het Nederlandse recht kent deze waarborgen voor de verdachte niet. In Nederland is ook niet vastgelegd wat de maximale duur van de schorsing van de vervolging mag zijn en ook een periodieke toetsing, zoals bij de voorlopige hechtenis, ontbreekt.

De verjaringstermijn loopt door bij schorsing van de vervolging, artikel 73 Sr is niet van toepassing. Indien de verjaring intreedt, vervalt automatisch het recht tot vervolging.

Wanneer herstel niet mogelijk is of een behandeling niet meer binnen de redelijke termijn mogelijk blijkt, kan de rechter ervoor kiezen een verklaring te geven van beëindiging van de zaak ex artikel 36 Sv. Dit artikel is eigenlijk bedoeld voor toepassing in een raadkamerprocedure gedurende het voorbereidend onderzoek. In de rechtspraak blijkt echter dat de rechter - bij gemis aan een duidelijke regeling omtrent artikel 16 Sv - dit artikel gebruikt om de zaak voor beëindigd te verklaren. Een aparte regeling die aansluit op artikel 16 Sv zou wenselijk zijn.

Indien er niet meer toegekomen wordt aan de inhoudelijke behandeling van de strafzaak kan dat strijdig zijn met het recht van de verdachte tot toegang tot de rechter, artikel 17 GW en artikel 6 EVRM.⁶⁴ In dat geval blijft er zowel voor de verdachte als voor het slachtoffer of de nabestaanden een onwenselijke onzekere situatie bestaan. Terwijl de verdachte mogelijk gedurende (lange) tijd van zijn vrijheid beroofd is tijdens het verblijf in een psychiatrisch ziekenhuis, is de schuld van de verdachte niet in rechte komen vast te staan. Ook indien een schuldigverklaring of strafoplegging door de rechter wel zou volgen, kan de opnameduur in het psychiatrisch ziekenhuis de duur van de daadwerkelijke straf overschrijden. Zo is het mogelijk dat de rechter zou zijn overgegaan tot een schuldigverklaring zonder oplegging van straf, een voorwaardelijke gevangenisstraf met als voorwaarde het ondergaan van een ambulante behandeling of een gevangenisstraf van korte duur.

⁶³ Bal & Koenraadt 2004, p. 15-19.

⁶⁴ EHRM 21 februari 1975, zaak 4451/70 (*Golder/UK*).

Ook slachtoffers, nabestaanden en de samenleving kunnen de strafzaak niet afsluiten en genoegdoening blijft uit.

Hoofdstuk 3

Rechtspraak

De (gepubliceerde) jurisprudentie over artikel 16 Sv is beperkt. In dit hoofdstuk volgt eerst een bespreking van het arrest van de Hoge Raad in de zaak Menten (paragraaf 3.1). Daarna zal de jurisprudentie die na het Menten-arrest is gewezen worden besproken (3.2) en afgesloten wordt het hoofdstuk met de bespreking van de uitspraken van de Rechtbank en het Gerechtshof Amsterdam in de Amsterdamse moordzaak (paragraaf 3.3).

3.1. Het Menten-arrest

Pieter Menten werd verdacht van het plegen van oorlogsmisdrijven tijdens de Tweede Wereldoorlog. Pas in 1979 werd hij daarvoor vervolgd. De Rechtbank Rotterdam⁶⁵ moest in eerste aanleg over zijn zaak beslissen en daarbij rees de vraag naar zijn procesbekwaamheid. De rechtbank schorste de vervolging van Menten. Op grond van zijn psychische toestand achtte de rechtbank hem ‘niet in staat zijn verdediging in een omvangrijk en ingewikkeld strafproces als onderhavige ook maar enigermate adequaat te (doen) voeren’. Volgens de rechtbank houdt het voeren van de verdediging in het ‘reageren op de aanklacht en op hetgeen ter processe naar voren wordt gebracht en instructies, commentaar en toelichtingen geven aan zijn raadsman’.

De Hoge Raad⁶⁶ die later over de zaak Menten oordeelt, vindt dat de rechtbank het begrip krankzinnigheid te ruim heeft uitgelegd. Ook de vraag die de rechtbank aan de deskundigen stelde, of de psychische toestand van verdachte zodanig was dat hij niet meer in staat moest worden geacht zijn verdediging behoorlijk te doen voeren, was te ruim geformuleerd. De Hoge Raad⁶⁷ kiest voor een strengere interpretatie van het begrip krankzinnig en formuleert daarbij voor het eerst het criterium: *‘lijdende aan een zodanige geestesziekte, dat de verdachte niet meer in staat is, de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen’*. Daarmee neemt de Hoge Raad afstand

⁶⁵ Rb Rotterdam 24 september 1979, *NJ* 1979, 537.

⁶⁶ HR 5 februari 1980, *NJ* 1980, 104 met nt. Melai.

⁶⁷ Bal & Koenraadt 2004, p. 29.

van het veel ruimere criterium dat door de Rechtbank Rotterdam werd verwoord: *‘een zodanige psychische toestand, dat de verdachte niet in staat moet worden geacht zijn verdediging behoorlijk te (doen) voeren.’* Zoals Haffmans⁶⁸ het verwoordt: *‘Voldoende om terecht te staan is dat men de strekking van de vervolging begrijpt. Of men in staat is om als procespartij op te treden is niet van belang’.*

De Hoge Raad motiveert met vier argumenten waarom zij voor de enge uitleg van het begrip ‘krankzinnigheid’ kiest. Het woord herstel in lid 2 van artikel 16 Sv zou erop duiden dat de wetgever met de term krankzinnigheid een ziekte bedoelde. Het artikel schrijft de rechter dwingend voor artikel 16 Sv toe te passen zodra de genoemde situatie zich voordoet. Daaruit leidt de Hoge Raad af dat de wetgever met de term krankzinnigheid een zo ernstige ziekte voor ogen heeft gestaan dat het niet meer aan de rechter is om te oordelen of schorsing in het specifieke geval noodzakelijk is.

Daarnaast wijst de Hoge Raad op het verschil tussen de artikelen 509a-e Sv en artikel 16 Sv. Bij toepassing van de artikelen 509a-e Sv wordt de vervolging doorgezet. Volgens de Hoge Raad moet krankzinnigheid in artikel 16 Sv beperkter uitgelegd worden dan het criterium van artikel 509a ‘ziekelijke storing der geestelijke vermogens’. Als laatste argument blijkt uit de wetshistorie dat de term ‘krankzinnig’ in beperkte zin moet worden uitgelegd.

Na de uitspraak in de zaak Menten ontstaat enige discussie in de literatuur over de gewenste uitleg van het begrip ‘krankzinnig’. Zo was Haffmans⁶⁹ het niet eens met de argumentatie van de Hoge Raad en had dezelfde argumentatie volgens hem ook tot de tegenovergestelde uitkomst kunnen leiden.

Na het Menten-arrest heeft de wetgever in 1986 artikel 16 Sv gewijzigd. De wetgever veranderde het begrip ‘krankzinnigheid’ in ‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing van het geestesvermogen’ en nam het criterium van de Hoge Raad over in artikel 16 Sv. In beginsel kan elke psychische stoornis onder *‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke storing van het geestesvermogen’* vallen. Sinds de wetwijziging zorgt het nieuwe criterium voor een beperking van het aantal gevallen dat onder artikel 16 Sv kan vallen.

⁶⁸ Haffmans 1981, p. 424.

⁶⁹ Haffmans 1981, p. 432-440.

Bij de wetwijziging werd het woord na uit artikel 16 Sv geschrapt. Of deze wijziging betekent dat artikel 16 Sv ook toegepast kan worden op verdachten bij wie al voor of tijdens het begaan van het delict sprake is van dezelfde psychische stoornis, heeft tot wisselende jurisprudentie geleid. Is het thans, inmiddels meer dan dertig jaar na het Menten-arrest, tijd het bereik van het criterium van procesonbekwaamheid te verruimen en moet in de toekomst bij de toepassing van artikel 16 Sv ook gekeken worden of de verdachte voldoende in staat is om op te treden als procespartij?

3.2. Rechtspraak na het Menten-arrest

Sinds het Menten-arrest is de vraag naar procesonbekwaamheid in de jurisprudentie dertien keer opgeworpen. Gezien het beperkt aantal zaken zullen alle zaken in deze paragraaf kort besproken worden. Het is mogelijk dat er meer zaken zijn waarin de vraag naar procesonbekwaamheid aan bod is gekomen, maar die niet in de literatuur of jurisprudentie gepubliceerd zijn. In vijf zaken werd besloten tot schorsing van de vervolging en in zeven zaken werd het verzoek afgewezen. In de laatste en meest recente zaak die besproken zal worden, werd het verzoek door de Rechtbank Amsterdam toegewezen, maar deze beslissing werd later teruggedraaid door het Gerechtshof Amsterdam, die het verzoek om toepassing van artikel 16 Sv afwees. Hieronder volgt een bespreking van de wel gepubliceerde jurisprudentie na het Menten-arrest en van één zaak die niet gepubliceerd is, maar wel in de literatuur⁷⁰ besproken is.

3.2.1. Toewijzing artikel 16 Sv

De vijf zaken waarin werd besloten tot schorsing van de vervolging ex artikel 16 Sv zijn zeer uiteenlopend.

De eerste uitspraak na het Menten-arrest betreft een niet-gepubliceerde uitspraak van het Gerechtshof Amsterdam uit 1997⁷¹, Bal & Koenraadt⁷² bespreken deze zaak. Een vijftienjarige jongen wordt verdacht van een zedendelict. Uit de psychologische rapportage blijkt dat de verdachte een gemiddeld ontwikkelingsniveau heeft van een zevenjarige en niet in staat is de tegen hem

⁷⁰ Bal & Koenraadt 2004, p. 32-33.

⁷¹ Hof Amsterdam, 11 september 1997, arrestnummer 1741/97.

⁷² Bal & Koenraadt 2004, p. 32-33.

ingestelde vervolging te begrijpen. Ondanks het feit dat deze stoornis al bestond ten tijde van het plegen van het delict, schorst het gerechtshof de vervolging op grond van artikel 16 Sv en heft het bevel voorlopige hechtenis op. Het lijkt erop dat het gerechtshof in deze zaak het vereiste, dat er sprake moet zijn van een stoornis die na het delict is ontstaan, heeft losgelaten. Bijzonder aan deze zaak is dat het een minderjarige betreft, waarbij de waarborgen van de artikelen 509a-e Sv niet toegepast kunnen worden. Een andere reden voor schorsing van de vervolging kan erin gelegen zijn dat de verdachte ondanks zijn feitelijke leeftijd wel vervolgd kon worden, maar vervolging, gezien de leeftijd waarop hij functioneerde, onwenselijk geacht werd.

In 1999 doet het Gerechtshof Den Haag⁷³ uitspraak over een man die verdacht wordt van de moord op zijn schoonzoon en brandstichting in diens huis na de moord. De verdachte is na het begin van zijn detentie in psychische decompensatie geraakt en volgens de gedragskundige rapportage niet in staat de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Het Hof schorst de vervolging van de verdachte ex artikel 16 Sv, maar de schorsing strekt zich niet uit tot de voorlopige hechtenis. De verdachte verblijft eerst op basis van de titel voorlopige hechtenis in een psychiatrisch ziekenhuis. Later schorst het gerechtshof de voorlopige hechtenis onder voorwaarden, waarna verdachte krachtens een rechterlijke machtiging op grond van de Wet Bopz in een psychiatrisch ziekenhuis verblijft. Na zijn herstel doet het Gerechtshof Den Haag⁷⁴ in september 2003 een uitspraak in zijn zaak. De verdachte heeft dan bijna vier jaar in een psychiatrisch ziekenhuis doorgebracht. Hij wordt veroordeeld tot een vrijheidsstraf van tien jaar voor de moord op zijn schoonzoon en de brandstichting. Ondanks dat de wettelijke regeling van artikel 27 Sr hierin niet voorziet, trekt het gerechtshof ook de tijd die verdachte op grond van de rechterlijke machtiging (Wet Bopz) in het psychiatrisch ziekenhuis heeft verbleven van deze vrijheidsstraf af.

De volgende zaak waarin een verzoek van toepassing van artikel 16 Sv wordt toegewezen, is de zaak van een ijscoman waarin de Rechtbank Breda in 2006

⁷³ Hof Den Haag 5 november 1999, *NJ* 2000, 179.

⁷⁴ Hof Den Haag 17 september 2003, *LJN* AN7614.

uitspraak deed.⁷⁵ Deze zaak zal verderop – in paragraaf 6.2. over de waarborgen voor verdachten met een psychische stoornis - nog uitgebreid besproken worden. De ijscoman wordt verdacht van het verbergen van een lijk. De man is al in 2001 verdwenen, maar enkele jaren later wordt zijn lichaam geïdentificeerd en volgt verhoor van de verdachte. Deze heeft inmiddels twee ernstige hersenbloedingen gehad en verblijft in een verzorgingstehuis. De rechtbank past artikel 16 Sv toe nu de verdachte lijdende is aan een vasculair dementieel ziektebeeld tengevolge van meerdere hersenbloedingen. Als gevolg daarvan is hij niet in staat de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Nu de kans op herstel van de verdachte gering is, doet de raadsman een verzoek ex artikel 36 Sv tot beëindiging van de zaak. Omdat een wettelijke regeling voor beëindiging van de zaak wegens procesonbekwaamheid ontbreekt, past de rechtbank artikel 36 Sv toe en verklaart de zaak geëindigd.

Een al eerder besproken zaak is een zaak voor de Rechtbank Rotterdam in 2009.⁷⁶ Gedurende de voorlopige hechtenis verblijft de verdachte, die lijdende is aan een paranoïde psychose, in de FOBA te Amsterdam. Nog voor de terechtzitting wordt zijn voorlopige hechtenis opgeheven en vertrekt de verdachte naar zijn vaderland Marokko. Voor zijn vertrek is de verdachte gedragskundig onderzocht en uit de rapportage blijkt dat hij niet in staat is de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Tijdens de inhoudelijke behandeling verzoekt de verdediging van verdachte om een schorsing ex artikel 16 Sv, nu verdachte in Marokko verblijft en daar behandeling voor zijn psychoses ondergaat. De officier van justitie verzoekt ook tot schorsing van de vervolging en de rechtbank gaat mee in dit verzoek. Problematisch hieraan is dat zolang de verdachte in Marokko verblijft en Marokko geen eigen onderdanen uitlevert, de verdachte verdere vervolging kan voorkomen door niet meer terug te keren naar Nederland.

De Rechtbank Haarlem⁷⁷ schorst in september 2009 de vervolging tegen een verdachte zowel in de strafzaak als in de ontnemingsprocedure die tegen hem loopt. De man wordt verdacht van deelname aan een criminele organisatie tussen 1996 en 2008. Nu de verdachte verward en nauwelijks aanspreekbaar is danwel slaapt, kan hij

⁷⁵ Rb Breda 26 september 2006, *LJN* AY8840.

⁷⁶ Rb Rotterdam 20 januari 2009, *LJN* BH2023.

⁷⁷ Rb Haarlem 3 september 2009, *LJN* BK7944.

volgens de rechtbank niet in staat worden geacht de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen en zijn verdediging behoorlijk te voeren. Daarbij wordt rekening gehouden met de hoge leeftijd van verdachte. Opvallend hieraan is dat de rechtbank naast het geldende criterium ‘*niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen*’, ook in de overweging die heeft geleid tot toepassing van artikel 16 Sv opneemt dat de verdachte niet in staat is zijn verdediging behoorlijk te doen voeren. Een ruime uitleg van het begrip procesonbekwaamheid, die in het Menten-arrest werd afgewezen.

3.2.2. Afwijzing artikel 16 Sv

Ook de zeven zaken waarin er een beroep op artikel 16 Sv wordt gedaan en dit verzoek wordt afgewezen zijn zeer divers.

Zo wijst de Rechtbank Dordrecht⁷⁸ in 2003 de toepassing van artikel 16 Sv af omdat zij vermoedt dat de verdachte zijn stoornis simuleert. Uit de gedragskundige rapportage blijkt dat er bij verdachte sprake is van stoornissen in zijn geheugen en dat die verergerd zijn na het delict. Al bestaat er bij de deskundigen gereede twijfel over de essentiële gebreken in zijn geheugen die hem belemmeren om de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. De rechtbank ziet in het vermoeden van simulatie voldoende aanleiding om de vervolging tegen verdachte niet te schorsen. Wel past de rechtbank artikel 509a Sv op de verdachte toe, nu deze niet in staat is zijn belangen behoorlijk te behartigen in het eventuele vervolg van de strafzaak, zoals bij het instellen van een rechtsmiddel.

De Rechtbank Den Haag⁷⁹ behandelt in februari 2004 een zaak die enigszins vergelijkbaar is met de zaak van het Gerechtshof Amsterdam uit 1997. Ook hier gaat het om een man die verdacht wordt van een zedendelict en die door zijn verstandelijke handicap, hij functioneert op het niveau van een zevenjarige, niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Uit het rapport van de deskundigen blijkt dat er geen gesprek valt te voeren met de man en dat hij niet weet wat hij fout heeft gedaan. Omdat de man al tijdens het begaan van het delict leed aan deze stoornis concluderen de deskundigen dat hij volledig

⁷⁸ Rb Dordrecht 17 juni 2003, *LJN* AH7145.

⁷⁹ Rb Den Haag 9 februari 2004, *LJN* AO3757.

ontoerekeningsvatbaar is. De rechtbank beslist echter anders en verklaart het OM niet-ontvankelijk, omdat de verdachte het niveau heeft van een kind van zeven en verdachten onder de twaalf jaar niet strafrechtelijk vervolgd kunnen worden. De rechtbank betreft in haar oordeel ook dat de ouders van het slachtoffer de officier van justitie hebben verzocht de zaak in te trekken omdat verdachte in hun ogen een kind is, er niks van begrijpt en het goed gaat met het slachtoffer.

Een man die verdacht wordt van poging tot moord is al enige jaren psychotisch en zijn raadvrouw verzoekt daarom om toepassing van artikel 16 Sv. De Rechtbank Den Haag⁸⁰ wijst in 2005 dit verzoek af. Niet omdat de verdachte volgens de deskundigenrapportage al tijdens het delict lijdende was aan de stoornis, maar omdat er volgens de rechtbank voor de toepassing van artikel 16 Sv een reëel uitzicht op herstel moet zijn van de verdachte. De behandeltermijn om tot herstel te komen, is minimaal één jaar volgens de deskundigerapportage. De rechtbank maakt een afweging tussen het belang van de verdachte om de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen en het belang van de verdachte bij een spoedige behandeling van de zaak. Nu herstel niet op korte termijn verwacht wordt, geeft de rechtbank de voorkeur aan een spoedige behandeling van de zaak zodat verdachte niet langer dan strikt noodzakelijk in onzekerheid hoeft te verkeren omtrent de tegen hem ingestelde vervolging. Vervolgens ontslaat de rechtbank de verdachte van alle rechtsvervolging omdat hij ten tijde van het delict psychotisch was en om die reden volledig ontoerekeningsvatbaar.

Ook bij de zaak voor het Gerechtshof Amsterdam⁸¹ in 2006 neemt het gerechtshof bij de afwijzing van het verzoek tot toepassing van artikel 16 Sv niet mee dat verdachte al ten tijde van het delict lijdende was aan een psychische stoornis. Het verzoek wordt afgewezen omdat uit de deskundigenrapportages en de eigen waarneming van de rechter op de terechtzitting is gebleken dat geconstateerde gebrekkige ontwikkeling van de persoonlijkheid en het beperkte begripsvermogen van verdachte niet van dien aard zijn dat hij niet in staat zou zijn de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Na het begin van zijn detentie is bij verdachte sprake van een chronische psychose. Of dat ook ten tijde van het plegen

⁸⁰ Rb Den Haag 1 september 2005, *LJN* AU3677.

⁸¹ Hof Amsterdam 30 januari 2006, *LJN* AY6234.

van het delict het geval was, is niet meer vast te stellen. Wel was er ten tijde van het delict al sprake van de hiervoor genoemde gebrekkige ontwikkeling van de persoonlijkheid. Het feit kan verdachte daarom slechts verminderd toegerekend worden en verdachte wordt veroordeeld tot vier jaar gevangenisstraf en TBS met dwangverpleging voor poging tot doodslag.

Ook de Rechtbank Assen⁸² wijst in 2006 een verzoek tot toepassing van artikel 16 Sv af omdat er niet voldaan is aan het strenge criterium van artikel 16 Sv. Verdachte heeft volgens de deskundigenrapportages en tijdens de zitting er voldoende blijk van gegeven dat hij in staat is keuzes te maken en de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Ook in deze zaak betreft de rechtbank niet expliciet in haar oordeel over de toepassing van artikel 16 Sv dat de verdachte tijdens het plegen van feit psychotisch was. Maar de rechtbank wijst toepassing van artikel 16 Sv af omdat niet is voldaan aan het strenge criterium van *'niet in staat de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen'*. De man komt een beroep toe op ontoerekeningsvatbaarheid nu hij ten tijde van het delict in een psychose verkeerde en de rechtbank ontslaat de man van alle rechtsvervolging.

In een andere zaak is de gezondheidstoestand van de verdachte zodanig dat hij niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Omdat er evenmin een reële kans aanwezig is dat dit in de toekomst wel het geval zal zijn, verklaart het gerechtshof Den Haag⁸³ in 2008 het OM niet-ontvankelijk.

Ook de Rechtbank Alkmaar⁸⁴ moet in 2009 beslissen in een zaak waarin er geen uitzicht op herstel voor de verdachte bestaat. De man wordt verdacht van mishandeling van verschillende personen. Sinds een verkeersongeluk dat jaren voor de tenlastegelegde feiten heeft plaatsgevonden, is de verdachte lijdend aan een blijvende hersenbeschadiging. Dat de verdachte al ten tijde van de gepleegde feiten lijdende was aan een stoornis, betreft de rechter echter niet in de overweging om het verzoek tot schorsing van de vervolging af te wijzen. De rechtbank is van oordeel dat, nu er geen reële kans op herstel bestaat, de verdachte niet onder artikel 16 Sv

⁸² Rb Assen 28 november 2006, *LJN* AZ3161.

⁸³ Hof Den Haag 27 november 2008, *NbSr* 2009, 52.

⁸⁴ Rb Alkmaar 16 juni 2009, *LJN* BJ7294 in samenhang met Rb Alkmaar 23 juni 2009, *LJN* BJ7297.

kan vallen. Wel besluit de rechtbank tot toepassing van de compenserende waarborgen van artikel 509a Sv en wordt hij ontslagen van alle rechtsvervolging wegens ontoerekeningsvatbaarheid.

Samenvattend kan opgemerkt worden dat de rechtspraak na het Menten-arrest wisselend is. Zo zijn de zaken van de geestelijk gehandicapte verdachten uit Amsterdam 1997 en Den Haag 2004 vergelijkbaar. Beiden worden verdacht van een zedendelict en beiden functioneren op het niveau van een zevenjarige. De uitkomst in de beide zaken verschilt echter. Zo past het Gerechtshof Amsterdam⁸⁵ artikel 16 Sv toe en verklaart de Rechtbank Den Haag⁸⁶ het OM niet-ontvankelijk.

In juli 2011 werd een soortgelijke zaak voorgelegd aan de Rechtbank Roermond.⁸⁷ In deze zaak werd geen beroep gedaan op artikel 16 Sv, maar ging het wel om een meerderjarige verdachte die qua verstandelijke ontwikkeling vergelijkbaar is met een kind van zeven. Net als in de twee bovengenoemde zaken ging het om de verdenking van een zedendelict. De verdachte zou in een instelling voor zwakzinnigen - waar hij en het slachtoffer verbleven - de deur van slachtoffers kamer met een mes hebben opengemaakt, het slachtoffer bedreigd hebben met datzelfde mes en daarna seksuele handelingen tegen de zin van slachtoffer hebben gepleegd. Het Openbaar Ministerie werd niet-ontvankelijk verklaard gezien de bijzondere persoonlijke omstandigheden van de verdachte en de beperkte oplossingen die er binnen het strafrecht mogelijk zijn voor verdachten met een dusdanige stoornis. Zo is bijvoorbeeld TBS of een gevangenisstraf niet mogelijk, nu verdachte is aangewezen op zwakzinnigenzorg. Opvallend hieraan is dat, terwijl het om de verdenking van ernstige feiten gaat, deze zaak volgens de rechtbank niet aan de rechter voorgelegd had moeten worden. Mijn inziens is het niet wenselijk dat de beoordeling van zulke ernstige feiten aan de rechter onttrokken wordt. Opvallend is dat er geen forensisch gedragsdeskundigen zijn geraadpleegd over de psychische conditie van de verdachte. Daarnaast is het nog maar de vraag of het ten laste gelegde bewezen verklaard had kunnen worden. De verdachte kan door de niet-ontvankelijkheidsverklaring zijn onschuld niet aantonen en krijgt niet de kans om

⁸⁵ Hof Amsterdam, 11 september 1997, arrestnummer 1741/97.

⁸⁶ Rb Den Haag 9 februari 2004, *LJN AO3757*.

⁸⁷ Rb Roermond 15 juli 2011, *LJN BR3875*.

vrijgesproken te worden. Nu blijft het label ‘zedendelinquent en gevaarlijk’ aan hem plakken, terwijl de verdachte even goed onschuldig kan zijn.

Bij enkele van de bovengenoemde zaken⁸⁸ betreft de rechtbank niet in zijn oordeel dat de verdachte al tijdens het delict lijdende was aan de stoornis. Maar of zij daarmee van mening is dat het lijdende zijn aan dezelfde stoornis ten tijde van het delict sinds de wetswijziging geen belemmering meer is voor de toepassing van artikel 16 Sv, blijkt niet expliciet uit deze jurisprudentie.

Dat er sprake moet zijn van een reële mogelijkheid tot herstel om artikel 16 Sv toe te passen, blijkt niet uit eerdere rechtspraak van de Hoge Raad. Volgens de Rechtbank Den Haag 2005⁸⁹ en Rechtbank Alkmaar 2009⁹⁰ is het ontbreken van een reële mogelijkheid tot herstel de reden om het verzoek tot toepassing van artikel 16 Sv af te wijzen. Het Gerechtshof Den Haag 2008⁹¹ kiest bij het ontbreken van een reële mogelijkheid tot herstel voor het niet-ontvankelijk verklaren van het Openbaar Ministerie en de Rechtbank Breda⁹² verklaart de zaak geëindigd ex artikel 36 Sv nu een reële mogelijkheid tot herstel ontbreekt.

3.3. De Amsterdamse moordzaak

Een recente zaak heeft gezorgd voor hernieuwde aandacht in de literatuur over de toepassing van artikel 16 Sv. In de betreffende zaak - die al kort besproken is in de inleiding - ging het om een man die verdacht werd van de moord op zijn buurman. Uit het gedragskundig onderzoek bij de verdachte kwam naar voren dat de verdachte al voor het gepleegde delict lijdende was aan een blijvende hersenbeschadiging. Ook werd de vraag of betrokkene in staat kan worden geacht om terecht te staan, ontkennend beantwoord. De verdediging doet een beroep op artikel 16 Sv en de Rechtbank Amsterdam⁹³ motiveert de beslissing daarover uitgebreid.

Zowel de officier van justitie als de rechtbank zien het niet als een belemmering dat de verdachte al voor het gepleegde delict lijdende was aan de stoornis. Volgens

⁸⁸ Hof Amsterdam, 11 september 1997, arrestnummer 1741/97, Rb Den Haag 1 september 2005, *LJN* AU3677, Hof Amsterdam 30 januari 2006, *LJN* AY6234 en Rb Alkmaar 16 juni 2009, *LJN* BJ7294.

⁸⁹ Rb Den Haag 1 september 2005, *LJN* AU3677.

⁹⁰ Rb Alkmaar 16 juni 2009, *LJN* BJ7294 in samenhang met Rb Alkmaar 23 juni 2009, *LJN* BJ7297.

⁹¹ Hof Den Haag 27 november 2008, NbSr 2009, 52.

⁹² Rb Breda 26 september 2006, *LJN* AY8840.

⁹³ Rb Amsterdam 21 juni 2010, *LJN* BM8774.

beiden is het vereiste dat de stoornis bij de verdachte moet zijn ontstaan na het gepleegde delict vervallen sinds de wetwijziging in 1986. De rechtbank zoekt hierbij aansluiting bij de wijziging van *'krankzinnigheid'* naar *'gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van het geestesvermogen'*. Zo is het volgens de rechtbank niet goed denkbaar dat gebrekkige ontwikkeling van het geestesvermogen pas ontstaat na het plegen van het feit.

In de hiervoor besproken rechtspraak zijn er enkele gevallen waarin toepassing van artikel 16 Sv afgewezen wordt omdat er geen reëel uitzicht op herstel te verwachten valt. De Rechtbank Amsterdam en ook de officier van justitie, verwerpen deze argumentatie. *'Noch uit de wet, noch uit de jurisprudentie valt af te leiden dat de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van tijdelijke aard moet zijn'*. De rechtbank zoekt hierbij weer aanknoping bij het gehanteerde criterium van *'gebrekkige ontwikkeling'*, nu een gebrekkige ontwikkeling van het geestesvermogen in de meeste gevallen niet tijdelijk van aard zal zijn.

Dan volgt de vraag of het begrip procesbekwaamheid te ruim is uitgelegd. De gedragsdeskundigen hebben de vraag dat de verdachte niet in staat kan worden geacht om terecht te staan bevestigend beantwoord en dit gemotiveerd met de overweging dat hij moeite zal hebben om de complexiteit van de rechtsgang op dusdanige wijze te overzien dat hij zijn gedragskeuzes en zijn rechtspositie niet goed kan bepalen. Volgens de officier van justitie is dit een te ruim criterium. De vraag die beantwoord had moet worden, was of de verdachte in staat moet worden geacht de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen.

Volgens de rechtbank is er geen eenduidig antwoord te geven op de vraag wat er precies onder *'de strekking van de vervolging'* moet worden verstaan. Per geval zal rekening gehouden moeten worden met specifieke factoren. De rechtbank noemt daarbij als factoren die meespelen:

- 'Is verdachte in staat de beschuldiging te begrijpen?
- Is verdachte in staat te begrijpen dat de voorlopige hechtenis het gevolg is van de beschuldiging?
- Is verdachte in staat te begrijpen dat de rechtbank een beslissing moet nemen over deze beschuldiging?

- Is verdachte in staat te begrijpen welke invloed deze beslissing op zijn verdere leven zou kunnen hebben?
- Is verdachte in staat te begrijpen dat de verklaringen die hij bij de politie en ter terechtzitting aflegt, invloed kan hebben op de beslissing van de rechtbank?
- Is verdachte in staat de rol van zijn advocaat in het strafproces te begrijpen?

De rechtbank komt door beantwoording van deze vragen tot de conclusie dat de verdachte niet in staat is de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Omdat de verdachte niet voldoende begrijpt waarvan hij beschuldigd wordt en waarom hij zich in voorlopige hechtenis bevindt. De advocaat van verdachte kan geen gesprek met hem voeren en kan de verdediging niet voorbereiden. De verdachte is niet in staat, op welke manier dan ook, zich voor te bereiden op vragen die hem ter zitting gesteld worden of om te bepalen hoe hij deze vragen zal beantwoorden. Hij begrijpt niet wat de invloed van zijn antwoorden kan zijn op de beslissing van de rechtbank en hij kan niet overzien wat voor gevolgen de beslissing van de rechtbank op zijn leven kan hebben. De rechtbank schorst de vervolging van de verdachte.

Het Gerechtshof Amsterdam⁹⁴ dat in hoger beroep over de schorsing van de vervolging moest beslissen, is het niet eens met deze ruime toepassing. Het gerechtshof is van mening dat artikel 16 Sv in principe ziet op de situatie dat de stoornis is ontstaan na het begaan van het delict en dat de wetswijziging van 1986 daarin geen verandering heeft gebracht. Indien de stoornis reeds aanwezig was ten tijde van het begaan van het delict is de toepassing van artikel 509a-e Sv en artikelen 37 e.v. Sr de aangewezen weg.

Volgens het Hof heeft de wetswijziging de toepassing van artikel 16 Sv wel minder rigide gemaakt, zodat uitzonderingen mogelijk zijn, bijvoorbeeld in het geval van minderjarigheid. In bovenstaande zaak is er echter geen sprake van bijzondere omstandigheden en het Hof verwijst de zaak terug naar de rechtbank om de zaak inhoudelijk te behandelen.

⁹⁴ Hof Amsterdam 27 augustus 2010, *LJN* BN5666.

Door deze terugverwijzing⁹⁵ is cassatie pas mogelijk na de inhoudelijke behandeling in eerste en tweede aanleg, terwijl een uitspraak van de Hoge Raad over de toepassing van artikel 16 Sv bijzonder wenselijk was geweest. Na het Menten-arrest heeft de Hoge Raad geen enkele uitspraak meer gedaan over de toepassing van artikel 16 Sv. Over het nieuwe artikel 16 Sv van na de wetwijziging heeft de Hoge Raad zich eveneens nog nooit uitgesproken. Een uitspraak van de Hoge Raad over de exacte vereisten en toepassing van het nieuwe artikel 16 Sv is wenselijk om de rechtszekerheid en rechtseenheid te waarborgen.

⁹⁵ Navraag bij de Rechtbank Amsterdam d.d. 11 augustus 2011 leerde dat de strafzaak op 12 augustus 2011 pro-forma werd behandeld en een datum voor de inhoudelijke behandeling van de zaak nog niet was vastgesteld.

Hoofdstuk 4

Onderzoek naar procesonbekwaamheid

In dit hoofdstuk staat het onderzoek naar de procesonbekwaamheid van de verdachte centraal. Allereerst worden de verschillende manieren om deskundigenonderzoek aan te vragen bekeken (paragraaf 4.1). Daarop volgt hoe dit onderzoek in zijn werk gaat, welke vormen van onderzoek mogelijk zijn en welke vragen beantwoord moeten worden. Ook besteed ik in deze paragraaf aandacht aan twee bijzondere observandi: de weigerende- en de simulerende observandus (paragraaf 4.2). Ik sluit het hoofdstuk af met het uiteindelijke oordeel over de procesbekwaamheid van de verdachte (paragraaf 4.3).

4.1. Aanvraag deskundigenonderzoek

Bij beantwoording van de vraag of er bij de verdachte sprake is van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestesvermogen kan de rechter of een andere procespartij behoefte hebben aan de inbreng van een (gedrags-)deskundige. Deze kan onderzoeken of er sprake is van een stoornis bij de verdachte en zo ja, welke invloed deze op hem en het strafproces heeft.

Voordat een deskundige ingeschakeld wordt om onderzoek naar de persoonlijkheid van de verdachte te doen, zal bij één van de procespartijen een vermoeden moeten bestaan dat er iets mis is met de geestesgesteldheid van de verdachte. Om juristen behulpzaam te zijn bij het indiceren wanneer persoonlijkheidsonderzoek gewenst is, heeft het NIFP een instrument ontwikkeld. BooG is een webapplicatie met verschillende modules voor de officier van justitie, de rechter-commissaris en een consulent van het NIFP. Na het invullen van de indicatoren komt BooG uiteindelijk tot een advies over het wel of niet laten uitvoeren van een pro-justitia onderzoek.⁹⁶

In tegenstelling tot bij de toepassing van artikel 37 e.v. Sr is een recent advies van twee gedragsdeskundigen niet vereist om artikel 16 en 509a-e Sv te kunnen toepassen. Ook als de rechter daartoe wettelijk niet verplicht is, dient hij bij

⁹⁶ Van Kordelaar & Veurink 2008, p. 135-149.

beantwoording van de vraag of de verdachte lijdt aan een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van het geestesvermogen, steeds advies in te winnen bij een forensisch gedragsdeskundige.⁹⁷

Ondanks dat het niet wettelijk verplicht is, is het wel wenselijk dat er bij onderzoek naar de procesbekwaamheid van de verdachte twee gedragsdeskundigen - een psychiater en een psycholoog - ingeschakeld worden. Daarnaast kan ook de bijdrage van andere deskundigen relevant zijn. Zo kan een neuroloog informatie geven over de hersenbeschadigingen die de verdachte bij een ongeluk of door een hersenbloeding heeft opgelopen en wat de gevolgen daarvan zijn.

Het inschakelen van een (gedrags)deskundige kan op verschillende manieren door verschillende procespartijen geschieden. Vóór de inwerkingtreding van de Wet deskundige in Strafzaken viel de inschakeling van een deskundige onder de spoedeisende maatregelen van artikel 17 lid 1 Sv. Inmiddels is de regeling van artikel 150 e.v. Sv van toepassing.

De officier van justitie kan zelf een deskundige inschakelen indien deze op de lijst van het Nederlands Register Gerechtelijke Deskundigen (NRGD) staat, artikel 150 lid 1 Sv. Ook de verdediging kan volgens dit artikel de officier verzoeken een deskundige uit het register in te schakelen. Wijst de officier van justitie dit verzoek af dan kan de verdediging de rechter-commissaris verzoeken de deskundige alsnog te benoemen.⁹⁸

Wil een van de procespartijen een deskundige benoemen die niet in het register staat, dan kunnen zij de rechter-commissaris verzoeken/vorderen, deze deskundige te benoemen. De rechter-commissaris kan ook ambtshalve een deskundige benoemen. Indien er een deskundige benoemd wordt die niet in het NRGD is opgenomen, dient de rechter-commissaris te motiveren waarom hij de bewuste persoon als deskundige aanmerkt ex artikel 51k lid 2 Sv. Het register bevat inmiddels tientallen geregistreerde psychiaters en psychologen. Op 21 augustus 2011 stonden er achtenveertig deskundigen ingeschreven op het gebied strafrecht volwassenenpsychologie en drieënveertig op het gebied strafrecht volwassenenpsychiatrie.⁹⁹

⁹⁷ Knoops 2003, p. 593.

⁹⁸ Artikel 150b lid 2 Sv.

⁹⁹ Het register is openbaar en in te zien op: www.nrgd.nl.

Ook de zittingsrechter kan een deskundige inschakelen.¹⁰⁰ Het verdient echter de voorkeur om een gedragsdeskundige in een zo vroeg mogelijk stadium in te schakelen en dit niet over te laten aan de zittingsrechter. Het is onwenselijk als de inhoudelijke behandeling voor enige tijd uitgesteld moet worden en de verdachte voorlopig gehecht blijft met als voornamelijk doel gedragskundig onderzoek, terwijl dit al in een eerdere fase uitgevoerd had kunnen worden. Zo neemt het totale PBC-traject gemiddeld 18 à 20 weken in beslag. Vanaf de aanmelding is de wachttijd gemiddeld acht à tien weken, het verblijf van de observandus in het PBC duurt zeven weken en daarna duurt het ongeveer drie weken tot de rapportage bij de rechter ligt.¹⁰¹ Ook ambulante vormen van onderzoek nemen enige tijd in beslag.

Tot slot heeft de verdediging altijd de mogelijkheid een eigen deskundige in te schakelen. Voordeel van een eigen onderzoek is dat de rapportage niet ingebracht hoeft te worden in het dossier. Een nadelige uitkomst van het onderzoek voor de verdachte raakt zo niet bekend bij de officier van justitie en de rechter. Sommige deskundigen stellen echter bij het aannemen van de opdracht de eis dat zij enkel rapporteren als de rapportage ook ingebracht wordt in het dossier. Dit brengt een aanzienlijk risico mee voor de advocaat. De raadsman mag tuchtrechtelijk geen bewijs inbrengen dat nadelig is voor zijn cliënt.¹⁰² Ook wordt een deskundige die door de verdediging is ingeschakeld vaak bekeken met enig wantrouwen met betrekking tot de onafhankelijkheid van het onderzoek en de onpartijdigheid van de onderzoeker.¹⁰³

Nadeel van het eigen onderzoek is dat de verdediging de kosten hiervoor zelf moet dragen. Terwijl de kosten van deskundigen die benoemd worden door de officier van justitie, de rechter-commissaris of de zittingsrechter gedragen worden door de Staat. Gedragskundig onderzoek is duur en juist psychisch gestoorde verdachten beschikken vaak niet over voldoende financiële middelen om dit te bekostigen. Wel kan de verdachte proberen de kosten van eigen onderzoek te verhalen indien de inbreng van de deskundige ‘in belang van het onderzoek’ wordt geacht.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Artikel 316 en 317 Sv.

¹⁰¹ Informatie van dhr. B. de Koning, communicatieadviseur NIFP d.d. 11 augustus 2011.

¹⁰² Gedragsregel 9, Gedragsregels voor Advocaten 1992.

¹⁰³ Boksem 2009, p. 342.

¹⁰⁴ Artikel 591 Sv en artikel 16 Wet tarieven in strafzaken.

4.2. Onderzoek

Er zijn verschillende vormen van gedragsdeskundig onderzoek.¹⁰⁵ Zo kan er gekozen worden voor enkelvoudig of multidisciplinair onderzoek. Bij enkelvoudig onderzoek wordt de verdachte onderzocht door een psychiater óf een psycholoog. Bij dubbel multidisciplinair onderzoek wordt de verdachte onderzocht door een psychiater en een psycholoog en bij triple door een psychiater, een psycholoog en een milieuonderzoeker.

Deze onderzoeken kunnen zowel ambulante als klinische plaatsvinden. Bij ambulante onderzoek bezoeken de onderzoekers de verdachte in het Huis van Bewaring. Indien de verdachte niet voorlopig gehecht is, zal hij meestal uitgenodigd worden voor een gesprek op kantoor van het NIFP. Ook is het mogelijk dat het onderzoek bij de verdachte thuis plaatsvindt.¹⁰⁶

Klinische observatie, bijvoorbeeld in het Pieter Baan Centrum, is enkel mogelijk indien de verdachte voorlopig gehecht is, ook als de voorlopige hechtenis geschorst is en de verdachte inmiddels op vrije voeten is.¹⁰⁷ Voordat observatie ex artikel 196 Sv wordt bevolen, moet het advies van deskundigen ingewonnen worden en de verdachte hierover gehoord worden.¹⁰⁸

Het NIFP vervult een makelaarsfunctie tussen de juristen en gedragsdeskundigen. Middels het BooG-systeem komt het NIFP tot een aanbeveling of gedragsdeskundig onderzoek geadviseerd wordt en zo ja in welke variant. Indien de gewenste variant is vastgesteld, zoekt het NIFP één of meer geschikte deskundigen om het onderzoek uit te voeren en daarover te rapporteren. Van de deskundige wordt verwacht dat hij zijn werkzaamheden onafhankelijk, onpartijdig, zorgvuldig, vakbekwaam en integer verricht.¹⁰⁹

Het is van belang dat de juiste vragen voor de deskundige geformuleerd worden. Een deskundige zal door zijn onpartijdige en onafhankelijke positie niet buiten de vraagstelling treden. Voor de verdediging is het dan ook van belang om zo vroeg mogelijk te bedenken welke informatie hij van de deskundige wenst te verkrijgen en

¹⁰⁵ Van Kordelaar & Veurink 2004, p. 128-130.

¹⁰⁶ Beekman & Van Mulbregt 2004, p. 10.

¹⁰⁷ Artikel 198 Sv en zie artikel 317 jo. 415 Sv voor een vergelijkbare bepaling voor de rechtbank tijdens de behandeling van de strafzaak in eerste aanleg of door het gerechtshof in hoger beroep. Beekman & van Mulbregt 2004, p. 11.

¹⁰⁸ Beekman & Van Mulbregt 2004, p. 11.

¹⁰⁹ Artikel 12 lid 2 sub 1 Besluit register deskundige in strafzaken.

in overleg te treden met de officier van justitie en/of de rechter-commissaris over de vragen die de deskundige voorgelegd worden. Indien de juiste vragen niet gesteld worden, kan er niet altijd een juiste beoordeling plaatsvinden.¹¹⁰

Toepassing van artikel 16 Sv komt slechts sporadisch voor in de rechtspraak. De forensisch gedragskundige praktijk wordt er daarom slechts zelden mee geconfronteerd. Een standaardvraagstelling, zoals aanwezig is bij het pro-justitia onderzoek naar de toerekeningsvatbaarheid van de verdachte, ontbreekt dan ook.

Voor de beantwoording van artikel 16 Sv kan gedacht worden aan een soortgelijke vraagstelling:

0. Indien de betrokkene weigert onderzocht te worden, tot welke overwegingen van de onderzoeker geeft die weigering aanleiding?¹¹¹
1. Is onderzochte lijdende aan een ziekelijke stoornis en/of gebrekkige ontwikkeling van zijn geestesvermogen en zo ja, hoe is deze diagnostisch te omschrijven?¹¹²
2. Hoe was dit ten tijde van het tenlaste gelegde?
3. Kan een gevolg van de gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis zijn dat de verdachte niet in staat is de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen?
4. Valt herstel, in de zin van wel in staat zijn de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen, te verwachten en om welke termijn gaat het dan?

Voor beantwoording van de vraag naar artikel 509a Sv kan - na beantwoording van vraag 0 - onderstaande vraag gesteld worden:

Is er sprake van een dusdanige gebrekkige ontwikkeling van verdachtes geestvermogens of ziekelijke stoornis dat de verdachte niet in staat is strafprocessuele gevolgen van zijn handelen te overzien en, zo ja, in welke mate?¹¹³

Onderzoek naar artikel 509a Sv en de toerekeningsvatbaarheid zullen regelmatig samenvallen, in dat geval kan na de voorgaande vraag de standaardvragenlijst¹¹⁴ voor pro-justitia onderzoek gebruikt worden.

¹¹⁰ Van den Puttelaar 1993, p. 131-132.

¹¹¹ Format pro-justitierapportage, te raadplegen op: www.nifpnet.nl onder formats straf.

¹¹² Format pro-justitierapportage, te raadplegen op: www.nifpnet.nl onder formats straf.

¹¹³ Knoops 1998, p. 321-322.

¹¹⁴ Te raadplegen op www.nifpnet.nl onder formats straf.

Het is mogelijk dat de verdachte het oneens is met de uitkomst van het onderzoek. De Nederlandse wet en het EVRM kennen de verdachte geen algemeen recht op tegenonderzoek toe. In het vooronderzoek kan de verdachte bij de officier van justitie een verzoek doen om aanvullend of tegenonderzoek te laten uitvoeren.¹¹⁵ Bij afwijzing van dit verzoek kan de verdachte zich tot de rechter-commissaris wenden.¹¹⁶

Ook kan bij de verdediging getwijfeld worden aan de deskundigheid van de deskundige. Zo treedt in de zaak voor het Gerechtshof Den Haag¹¹⁷ de huisarts van verdachte op als deskundige.

Indien de verdediging de betrouwbaarheid van de deskundige betwist, kan hij tijdens de terechtzitting een uitdrukkelijk onderbouwd verweer voeren waarop de rechter dient te reageren.¹¹⁸ Volgens het Schoenmakersarrest¹¹⁹ kan de rechter een dergelijk verweer niet passeren zonder in te gaan op de volgende punten:

- Wat is de opleiding en ervaring van de deskundige?
- In hoeverre strekt de deskundigheid van de deskundige zich uit tot het onderzoek aan en analyse van het betreffende stuk van overtuiging?
- Welke methode heeft de deskundige gebruikt bij zijn onderzoek?
- Is de methode betrouwbaar?
- In hoeverre is de deskundige in staat deze methode vakkundig toe te passen?

Ook bij de Rechtbank Den Haag¹²⁰ treedt een behandelend arts van de verdachte op als deskundige. Gezien het vereiste van onafhankelijkheid van de deskundige is het wenselijk dat er daarnaast ook een rapportage ligt van twee onafhankelijke gedragsdeskundigen. In bovenstaande zaak was deze rapportage ook aanwezig.

¹¹⁵ Artikel 150a lid 1 en 3 Sv.

¹¹⁶ Artikel 150b lid 2 Sv.

¹¹⁷ Hof Den Haag 27 november 2008, NbSr 2009, 52.

¹¹⁸ Artikel 359 lid 2 Sv.

¹¹⁹ HR 27 januari 1998, NJ 1988, 404.

¹²⁰ Rb Den Haag 1 september 2005, LJN AU3677.

4.2.1. Bijzondere observandi

Hieronder zal aandacht worden besteed aan twee bijzondere categorieën observandi die de onderzoeker tijdens het onderzoek naar de procesbekwaamheid van verdachten tegen kan komen: de weigerende- en de simulerende observandus.

De weigerende observandus

Net zoals bij het onderzoek naar de toerekeningsvatbaarheid van verdachte, kan de verdachte bij een onderzoek naar zijn procesbekwaamheid weigeren mee te werken. De weigeraars zijn onder te verdelen in twee groepen. Als eerste diegenen die bewust niet meewerken aan het onderzoek, vaak uit angst voor de consequenties die dat met zich mee kan brengen. De gedragskundige rapportage kan grote gevolgen hebben voor de verdachte. De advocaat dient de verdachte dan ook uitgebreid voor te lichten over de betekenis van de rapportage en welke gevolgen dit met zich mee kan brengen.¹²¹ Tijdens het onderzoek is de observandus nog steeds verdachte en niet verplicht om mee te werken.¹²² Het is echter onwaarschijnlijk dat artikel 16 Sv op verzoek van de verdachte toegepast zal worden, als deze weigert mee te werken aan het gedragsdeskundig onderzoek en er derhalve geen rapportage beschikbaar is over de psychische gesteldheid van de verdachte.

In het andere geval gaat het om pathologische weigeraars. Door hun stoornis weigeren zij mee te werken aan het onderzoek of zijn zij niet in staat mee te werken. Bij vermoeden van procesonbekwaamheid zal het vaak om deze groep gaan. Zo zullen velen onder invloed van een ernstige stoornis niet in staat zijn mee te werken aan testpsychologisch onderzoek.¹²³

Simulerende observandi

De mogelijkheid bestaat dat een verdachte doet alsof hij aan een stoornis lijdt om zo onder strafvervolgung uit te komen. Bal & Koenraadt¹²⁴ beschrijven een verdachte die tijdens zijn preventieve hechtenis een verkrampde houding aanneemt en bizar gedrag vertoont. Zo wordt hij meerdere malen met zijn hoofd in een toiletpot aangetroffen,

¹²¹ Van den Puttelaar 1993, p. 128-129.

¹²² Artikel 6 EVRM, nemo teneturbeginsel.

¹²³ Gesprek prof. dr. F.A.M.M. Koenraadt, d.d. 20 mei 2011.

¹²⁴ Bal & Koenraadt 2004, p. 45.

waarbij hij zegt dat hij een vis is. Nader onderzoek in het Pieter Baan Centrum wees uit dat deze verdachte simuleerde.

De Rechtbank Dordrecht¹²⁵ ziet voldoende reden om niet over te gaan tot schorsing van de vervolging omdat zij vermoedt dat de verdachte de stoornis simuleert, ondanks dat de verdachte volgens gedragsdeskundigen volledig procesonbekwaam wordt geacht.

Het is nooit met volledige zekerheid uit te sluiten of de verdachte een stoornis simuleert. Al maakt klinisch onderzoek, zoals een observatie in het PBC, het wel lastig voor een verdachte om niet door de mand te vallen. Hij zal zijn gedrag tijdens de observatieperiode consequent vierentwintig uur per dag, zeven dagen per week moeten volhouden. De verdachte moet over voldoende kennis beschikken van het ziektebeeld dat hij simuleert. Verdachten die simuleren, weten vaak niet precies hoe iemand die daadwerkelijk aan de ziekte lijdt zich gedraagt en zullen symptomen vertonen die bij het echte ziektebeeld niet voorkomen of de symptomen sterk overdrijven.¹²⁶ Ook zullen de uitkomsten van de verschillende vormen van onderzoek¹²⁷ met elkaar vergeleken worden. Inconsistente testresultaten kunnen het vermoeden van simulatie bevestigen. Daarnaast kan de milieuonderzoeker navraag doen bij de omgeving van verdachte. Zo is het onwaarschijnlijk dat iemand die beweert al enige tijd last te hebben van psychoses, geen medicijnen neemt, zelfstandig woont en een goede baan heeft.

Bovendien kan de verdachte met simuleren niet veel voordeel behalen. Indien de vervolging ex artikel 16 Sv wordt geschorst maar de voorlopige hechtenis blijft doorlopen, of indien de verdachte op een andere grond in een psychiatrisch ziekenhuis verblijft, zal hij ook hier consequent moeten blijven simuleren. Zodra er immers sprake is van 'herstel' wordt de vervolging hervat en de verdachte alsnog berecht. De termijn die de verdachte in een psychiatrisch ziekenhuis heeft doorgebracht, kan de termijn van de op te leggen straf zelfs (ver) te boven gaan. Het enige voordeel dat de verdachte kan behalen, is als de uitspraak van artikel 16 Sv wordt gevolgd door de uitspraak van beëindiging van de zaak ex artikel 36 Sv.

¹²⁵ Rb Dordrecht 17 juni 2003, *LJN* AH7145.

¹²⁶ Rassin 2009, p. 188.

¹²⁷ Van Deutekom & Koenraadt 2004, p. 72-97.

4.3. Oordeel procesbekwaamheid

Ondanks de inbreng van gedragsdeskundigen is het uiteindelijk de rechter die beslist of de verdachte onder artikel 16 Sv valt. Enkele auteurs¹²⁸ betogen dat met het criterium - dat de psychische conditie van de verdachte zodanig moest zijn dat ‘*hij niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen*’ - de psychiatrisering van het strafrecht tegengegaan moest worden. Nieboer¹²⁹ schrijft hierover dat de psychiater een duidelijke diagnose moest noemen die overeenkomt met de wet en dat hij niet op lichtvaardige gronden ‘zijn patiënt’ kan onttrekken aan ‘de klauwen van justitie’.

In de jurisprudentie is dan ook te zien dat rechters veel waarde hechten aan het zelf beoordelen van de procesbekwaamheid van de verdachte. In veel uitspraken wordt de eigen waarneming van de rechtbank expliciet betrokken bij het oordeel omtrent de procesbekwaamheid.¹³⁰ Zo neemt de Rechtbank Amsterdam¹³¹ bij de beoordeling mee dat de verdachte op zitting incoherente en bizarre uitspraken doet. De Rechtbank Dordrecht¹³² schorst de vervolging niet, ondanks dat de verdachte volgens de deskundigen volledig procesonbekwaam is. Dit, omdat de rechtbank zelf tot de overtuiging is gekomen dat de verdachte de stoornis mogelijk simuleert.

Tot slot rest de vraag wie de vraag van procesonbekwaamheid van de verdachte ex artikel 16 Sv mag opwerpen? Artikel 16 Sv schrijft de rechter dwingend voor de vervolging te schorsen zodra de situatie zich voordoet dat de verdachte als gevolg van zijn psychische stoornis niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. Volgens Haffmans¹³³ staat daar tegenover dat artikel 16 Sv volgens de wetsgeschiedenis uitsluitend bedoeld is als processuele waarborg voor de verdachte. Daaruit kan afgeleid worden dat artikel 16 Sv niet toegepast mag worden tegen de wil van de verdachte in. Dan zou de verdachte immers tegen zijn wil afgehouden worden van zijn recht om terecht te staan, wat in strijd is met artikel 17

¹²⁸ Nieboer 1980, p. 175 en Szasz 1971, p. 243.

¹²⁹ Nieboer 1980, p. 175.

¹³⁰ Rb Amsterdam 21 juni 2010, *LJN* BM8774, Rb Haarlem 3 september 2009, *LJN* BK7944, Rb Rotterdam 20 januari 2009, *LJN* BH2023, Rb Assen 28 november 2006, *LJN* AZ3161, Hof Amsterdam 30 januari 2006, *LJN* AY6234.

¹³¹ Rb Amsterdam 21 juni 2010, *LJN* BM8774.

¹³² Rb Dordrecht 17 juni 2003, *LJN* AH7145.

¹³³ Haffmans 1989, p. 114.

GW en artikel 6 EVRM. Koenraadt¹³⁴ is van mening dat de wetgever de rechter niet de plicht, maar zoals in artikel 14 Sv, de bevoegdheid zou moeten geven het strafproces te schorsen. De rechter kan daarbij rekening houden met de concrete omstandigheden van het geval.

¹³⁴ Koenraadt 2011, p. 237.

Hoofdstuk 5

Recht op een eerlijk proces voor de psychisch gestoorde verdachte

Sinds 1950 is het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden ook van toepassing op het Nederlandse strafrecht. Artikel 6 EVRM verwoordt de rechten van een eerlijk proces waarop iedere verdachte aanspraak kan maken. In dit hoofdstuk wordt bekeken welke rechten er onder het recht op een eerlijk proces vallen en hoe deze zich verhouden tot het terecht staan van psychisch gestoorde verdachten. Eerst zal het recht op participatie besproken worden. In hoeverre eist het EVRM dat een verdachte zijn proces actief kan beïnvloeden? (paragraaf 5.1). Een ander recht dat bij toepassing van artikel 16 Sv in het gedrang kan komen, is de rechtmatige vrijheidsbeneming. Is het voor lange tijd van de vrijheid beroven van de psychisch gestoorde verdachte in overeenstemming met artikel 5 EVRM?

5.1. Recht op participatie

Het recht van artikel 6 EVRM op een eerlijk proces veronderstelt het recht op participatie van de verdachte.¹³⁵ Zo heeft een verdachte volgens het Europese Hof het recht bij zijn eigen proces aanwezig te zijn, het proces te kunnen volgen en daarin actief te participeren.¹³⁶ Daaronder valt ook het recht dat de verdachte gedurende het proces de gelegenheid krijgt zijn raadsman te consulteren.¹³⁷ De lidstaten hebben de verplichting ter zitting voorzieningen te treffen die een eerlijk proces feitelijk mogelijk maken. Voldoet de procedure van artikel 16 Sv aan deze vereisten? De verdachte wordt bij toepassing van schorsing van de vervolging immers afgehouden van zijn recht om terecht te staan. Daar staat tegenover dat als artikel 16 Sv niet toegepast wordt, psychisch gestoorde verdachten die onbekwaam zijn hun verdediging voor te bereiden en te voeren, terecht moeten staan.

¹³⁵ Spronken 2009a, p. 73.

¹³⁶ EHRM 23 februari 1994, A280 (*Stanford v. UK*).

¹³⁷ Spronken 2009a, p. 73.

Een Nederlandse strafzaak waarin artikel 16 Sv aan de orde was, is nog niet voorgelegd aan het Europese Hof. Wel heeft het Hof zich uitgesproken over een aantal zaken uit het Verenigd Koninkrijk en de daar geldende ‘fitness to stand trial doctrine’.¹³⁸

In *T. v. United Kingdom*¹³⁹ ging het om de berechting van een elfjarige jongen die verdacht werd van de moord op een tweejarige. Het Hof achtte artikel 6 EVRM geschonden. De verdachte was wegens zijn leeftijd en stoornis (PTSS) niet in staat zijn raadsman te instrueren en het proces te volgen. Dat hij werd bijgestaan door een ‘skilled and experienced’ lawyer was volgens het Hof onvoldoende om het recht van de verdachte op effectieve participatie in zijn eigen proces te compenseren. Ook in de zaak van de medeverdachte *V. v. UK*¹⁴⁰ achtte het Hof artikel 6 EVRM geschonden. *V.* was door zijn stoornis (PTSS) niet in staat zijn raadsman te instrueren en adequaat een verklaring af te leggen.

Een andere zaak die aan het EHRM werd voorgelegd is *S.C. v. UK*.¹⁴¹ Ook in deze zaak ging het om een elfjarige verdachte. Hij werd verdacht van poging tot tasjesroof en brandstichting. Het Hof achtte artikel 6 EVRM geschonden, omdat de verdachte onvoldoende in staat was effectief te participeren door zijn lage intelligentie. Zo begreep hij de rol van de jury niet en ook niet wat er voor hem op het spel stond, bijvoorbeeld dat hij een gevangenisstraf opgelegd kon krijgen.

Volgens het Hof houdt effectieve participatie in dat ‘*the accused has a broad understanding of the nature of the trial process and of what is at stake for him or her, including the significance of any penalty which may be imposed. It means that he or she, if necessary with the assistance of, for example, an interpreter, lawyer, social worker or friend, should be able to follow what is said by the prosecution witness and, if represented, to explain to his own lawyers his version of events, point out any statements with which he disagrees and make them aware of any facts which should be put forward in his defence.*’

Het Europese Hof lijkt in de voorgaande zaken een ruimere maatstaf te hanteren dan het strenge criterium van artikel 16 Sv. Zo overweegt het Hof in *T. v. UK* dat de verdachte niet in staat is zijn raadsman te instrueren. In de Amsterdamse moordzaak

¹³⁸ Bal & Koenraadt 2004, p. 7-22.

¹³⁹ EHRM 16 december 1999, nr. 24724/94 (*T. v. UK*).

¹⁴⁰ EHRM 16 december 1999, nr. 24888/94 (*V. v. UK*).

¹⁴¹ EHRM 15 juni 2004, nr. 60958/00 (*S.C. v. UK*).

betrekt de Rechtbank Amsterdam¹⁴² ook in haar oordeel dat de verdachte door zijn stoornis niet in staat is een gesprek te voeren met zijn raadsman en de verdediging goed voor te bereiden. Het Hof Amsterdam¹⁴³ wijst een ruime toepassing van artikel 16 Sv af door te overwegen dat de verdachte al lijdende was aan de stoornis ten tijde van het delict en dat hij berecht kan worden met gebruikmaking van de compenserende waarborgen van artikel 509a-e Sv.

Uit de zojuist besproken Europese jurisprudentie kan niet direct de conclusie worden getrokken dat de Nederlandse artikel 16 Sv-procedure in strijd is met artikel 6 EVRM. Zo gaat het in alle drie de zaken om minderjarige verdachten die ten tijde van het delict elf jaar waren. In Nederland zouden zij daarom niet vervolgd kunnen worden,¹⁴⁴ al acht het Hof de enkele vervolging van een elfjarige niet in strijd met artikel 6 EVRM.¹⁴⁵

Het Europese Hof kijkt niet naar onderdelen van het proces, maar bekijkt of de gehele procedure voldoet aan de eisen van artikel 6 EVRM. Dit maakt de uitspraken van het Hof casuïstisch en is het niet altijd even makkelijk er algemene vereisten uit af te leiden. Zo speelde er bij de zaken van *T. en V. v. UK*¹⁴⁶ mee dat er sprake was van enorme publiciteit en een openbare behandeling waardoor zij zich geïntimideerd voelden en mede daardoor niet in staat waren voor of tijdens de zitting hun raadsman adequaat te instrueren.

Daarbij moet er rekening gehouden worden dat het Engelse strafproces een adversair karakter heeft. Dat houdt in dat er sprake is van een partijenproces, waarbij de gelijkwaardigheid van partijen essentieel is en het beginsel van equality of arms en de actieve verdediging van verdachte veel waarde toekomt. Er wordt dan ook minder snel aangenomen dat de raadsman een volwaardige procespartij is die kan optreden in plaats van de verdachte.¹⁴⁷ Om die reden is het voorstelbaar dat er in Engeland hogere eisen aan de procesbekwaamheid van de verdachten worden gesteld. In de Engelse praktijk komt toepassing van de ‘fitness to stand trial’ dan ook van oudsher

¹⁴² Rb Amsterdam 21 juni 2010, *LJN* BM8774.

¹⁴³ Hof Amsterdam 27 augustus 2010, *LJN* BN5666.

¹⁴⁴ Artikel 468 Sv.

¹⁴⁵ EHRM 16 december 1999, nr. 24724/94 (*T. v. UK*) en EHRM 16 december 1999, nr. 24888/94 (*V. v. UK*).

¹⁴⁶ EHRM 16 december 1999, nr. 24724/94 (*T. v. UK*) en EHRM 16 december 1999, nr. 24888/94 (*V. v. UK*).

¹⁴⁷ *Jahae* 2009, p. 1096-1097.

regelmatig voor.¹⁴⁸ In het Nederlandse gematigd accusatoire proces wordt daarentegen van de rechter verwacht dat hij ook de belangen van de verdachte zelfstandig laat meewegen, ook als de verdediging daarop geen beroep doet.¹⁴⁹

Het Europese Hof laat om reden van verschillende rechtsstelsels een ‘*margin of appreciation*’ bij de lidstaten toe. Dit geeft de lidstaten de ruimte om zelf te bepalen hoe zij de vereisten van het EVRM willen vormgeven en inpassen in hun rechtspraktijk.

In de voorgaande jurisprudentie heeft het Europese Hof het belang van procesbekwaamheid als voorwaarde van een ‘fair trial’ benadrukt. De verdachte moet in staat zijn zijn eigen strafproces te volgen en hieraan actief te participeren.¹⁵⁰ De waarborgen die er in het Nederlandse recht voor moeten zorgen dat de psychisch gestoorde verdachte effectief kan participeren in zijn eigen proces worden in hoofdstuk 6 nader besproken.

5.2. Rechtmatige vrijheidsbeneming

Artikel 5 EVRM beschermt het recht op persoonlijke vrijheid en veiligheid. Vrijheidsbeneming mag dan ook alleen geschieden op de in de wet voorgeschreven wijze.¹⁵¹ De verdachte wiens vervolging ex artikel 16 Sv is geschorst, kan op twee manieren van zijn vrijheid worden beroofd. De voorlopige hechtenis kan tijdens de schorsing doorlopen of hij kan op basis van een civielrechtelijke machtiging in een psychiatrisch ziekenhuis worden opgenomen.

Indien de voorlopige hechtenis doorloopt, valt de verdachte onder artikel 5 lid 1 sub c EVRM. De rechten van de verdachte die in voorlopige hechtenis verblijft, zijn in hoofdstuk 2, paragraaf 2.4 al kort besproken. Zo dient er voldaan te zijn aan alle voorwaarden die ook in andere gevallen van voorlopige hechtenis gelden. Er moet minimaal sprake zijn van een redelijk vermoeden van schuld aan enig strafbaar feit.¹⁵²

De Nederlandse wet vereist daarbij dat er sprake is van ernstige bezwaren tegen de

¹⁴⁸ Koenraadt 2011, p. 226-231.

¹⁴⁹ Corstens 2008, p. 8.

¹⁵⁰ Bal & Koenraadt 2004, p. 54-55.

¹⁵¹ Artikel 5 lid 1 aanhef EVRM.

¹⁵² Spronken 2009b, artikel 5 EVRM, aant. 8.

verdachte¹⁵³ en dat het een strafbaar feit betreft waarop een maximumstraf van vier of meer jaar staat.¹⁵⁴ Het Europese Hof erkent vier gronden die het voorarrest kunnen rechtvaardigen: collusiegevaar, vluchtgevaar, recidivegevaar en gevaar dat de invrijheidstelling van verdachte leidt tot 'disturbance to public order'.¹⁵⁵ Deze gronden zijn ook in de Nederlandse wet opgenomen in artikel 67a Sv. Het enkel 'fit to stand trial' maken is geen grond voor voorlopige hechtenis. Bovendien moet de voorlopige hechtenis periodiek getoetst worden.¹⁵⁶

Berechting moet binnen een redelijke termijn plaatsvinden, artikel 5 lid 3 EVRM. Volgens artikel 6 EVRM mag de verdachte niet onnodig lang in onzekerheid blijven zitten. Of de duur van de procedure de redelijke termijn overschrijdt, wordt steeds beoordeeld aan de hand van de concrete omstandigheden van het geval. Daarbij kan een rol spelen of de verdachte zelf heeft verzocht om toepassing van de schorsing ex artikel 16 Sv. Het vereiste van een berechting binnen een redelijke termijn kan tot gevolg hebben dat er niet overgegaan wordt tot schorsing van de vervolging, tenzij het niet schorsen op zichzelf ook in strijd zou komen met het recht op een eerlijk proces van artikel 6 EVRM.¹⁵⁷ Hier gaat het om een lastige afweging tussen de belangen van de verdachte om 'fit' voor de rechter te staan en het belang van berechting binnen een redelijke termijn.

Als de voorlopige hechtenis tijdens de schorsing van de vervolging niet doorloopt, kan de verdachte alsnog onvrijwillig opgenomen worden in een psychiatrisch ziekenhuis. In Nederland bestaat er geen wettelijke bepaling die het mogelijk maakt bij schorsing van de vervolging de verdachte te laten opnemen in een psychiatrisch ziekenhuis. Indien opname gewenst is, is dat mogelijk door middel van een civielrechtelijke machtiging op basis van de Wet Bopz. De verdachte valt dan onder artikel 5 lid 1 sub e EVRM, dat betrekking heeft op de detentie van geesteszieken.

¹⁵³ Artikel 67 lid 3 Sv.

¹⁵⁴ Artikel 67 lid 1 sub a Sv of de nader genoemde gevallen in artikel 67 lid 1 sub b en c, lid 2 Sv.

¹⁵⁵ EHRM 24 juli 2003, NJ 2005, 550 (*Smirnova v. Russia*).

¹⁵⁶ Hof Den Haag 5 november 1999, NJ 2000, 179 analoge toepassing van artikel 75 Sv.

¹⁵⁷ Beaujean 2010, paragraaf 32.6.

Aan de detentiemogelijkheid van geesteszieken heeft het EHRM beperkingen gesteld in *Winterwerp v. Nederland*.¹⁵⁸ Rechtmatige detentie onder artikel 5 lid 1 sub e EVRM is enkel mogelijk als er aan de volgende drie cumulatieve voorwaarden is voldaan:¹⁵⁹

1. Er moet op betrouwbare wijze worden aangetoond, op basis van objectieve medische expertise, dat de desbetreffende persoon psychisch gestoord is.
2. De psychische stoornis moet zodanig zijn dat gedwongen opname noodzakelijk is.
3. De psychische stoornis moet gedurende het gedwongen verblijf blijven bestaan.

In Nederland maakt de Wet Bopz het mogelijk mensen met een psychische stoornis gedwongen op te nemen. Het is alleen mogelijk iemand tegen zijn wil op te nemen als aan alle volgende voorwaarden is voldaan:¹⁶⁰

- Er moet sprake zijn van een gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens.¹⁶¹
- Gevaarscriterium. Onder gevaar valt gevaar voor de persoon zelf, één of meer andere personen en gevaar voor de algemene veiligheid van personen of goederen.¹⁶²
- Er moet een causaal verband zijn tussen de stoornis en het gevaar.
- Ultimum remediumbeginsel. Het gevaar moet niet op andere wijze kunnen worden afgewend dan door middel van een opname.
- Betrokkene moet geen blijk geven van de nodige bereidheid te worden opgenomen en twaalf jaar of ouder zijn. Indien er sprake is van vrijwillige opname valt de patiënt niet onder de Wet Bopz.

Deze vereisten zijn in overeenstemming met artikel 5 lid 1 sub e EVRM en de genoemde voorwaarden uit het *Winterwerp*-arrest. Er zal per geval bekeken moeten worden of aan de voorwaarden is voldaan. Nu de wet geen specifieke bepaling kent die plaatsing in een psychiatrisch ziekenhuis bij schorsing van de vervolging mogelijk maakt, is 'fit to stand trial' maken geen zelfstandige grond om gedwongen opname in

¹⁵⁸ EHRM A 33 (1979) (*Winterwerp v. The Netherlands*).

¹⁵⁹ Bal & Koenraadt 2004, p. 55-56.

¹⁶⁰ Artikel 2 Wet Bopz en Raes&Bakker 2007, p. 59-63.

¹⁶¹ Artikel 2 jo. artikel 1 sub d Wet Bopz.

¹⁶² Artikel 2 jo. artikel 1 sub f Wet Bopz.

een psychiatrisch ziekenhuis te rechtvaardigen. De Wet Bopz mag dan ook niet misbruikt worden voor dat doel. Zo moet er zelfstandig worden voldaan aan alle eisen uit de Wet Bopz en kan het gevaar niet bestaan uit het mogelijk gepleegde strafbare feit. Wel zal de aanleiding voor de machtiging gelegen zijn in het strafbare feit waarvan de betrokkene wordt verdacht. Zonder deze verdenking was het mogelijk niet gekomen tot een aanvraag voor gedwongen opname in een psychiatrisch ziekenhuis. Bovendien is het ook goed voorstelbaar dat verdachten die onder artikel 16 Sv vallen helemaal niet voldoen aan het gevaarscriterium, omdat zij door de stoornis geen gevaar (kunnen) vormen voor zichzelf of anderen.

De meeste uitspraken over artikel 5 lid 1 sub e EVRM gaan over civielrechtelijke opnames die geen relatie hebben met het strafrecht.¹⁶³ Het Europese Hof heeft over deze Nederlandse praktijk dan ook nog geen uitspraak gedaan.

¹⁶³ Bal & Koenraadt 2004, p. 56.

Hoofdstuk 6

Waarborgen

In dit hoofdstuk wordt bekeken welke waarborgen het Nederlandse recht en de praktijk kennen - naast schorsing van de vervolging - om een eerlijk proces te garanderen voor de psychisch gestoorde verdachte. Eerst zal er gekeken worden naar de waarborgen die de regeling van artikel 509a-e Sv biedt voor de psychisch gestoorde verdachte die niet in staat is zijn belangen in het strafproces adequaat te behartigen (paragraaf 6.1). Daarna zal ik aandacht besteden aan de andere maatregelen die de Nederlandse praktijk kent om de achtergestelde positie van de psychisch gestoorde verdachte in het proces te verbeteren (paragraaf 6.2). Tot slot zal ik bekijken of hiermee is voldaan aan de eisen die het EVRM stelt aan het recht op een eerlijk proces.

6.1. Waarborgen artikel 509a-e Sv

Bij vervolging van de psychisch gestoorde verdachte is de reguliere regelgeving onverkort van toepassing. Haffmans betoogt in zijn dissertatie¹⁶⁴ over de berechting van de psychisch gestoorde verdachte dat deze zoveel mogelijk erkend en behandeld moet worden als normale verdachte zolang zijn positie ten opzichte van de ‘normale’ verdachte niet in het gedrang komt. Indien de gelijkwaardige positie wel in het gedrang komt door de psychische beperking waaraan de verdachte lijdt, dan is afwijking van de reguliere regelgeving toegestaan en vaak zelfs geboden. Aanvullende regelgeving moet er dan voor zorgen de psychisch gestoorde verdachte in een gelijkwaardige positie aan de ‘normale’ verdachte te brengen. De Nederlandse wetgever heeft de waarborgen voor deze verdachten ondergebracht in de wettelijke regeling van artikel 509a-e Sv.

De rechter¹⁶⁵ kan conform artikel 509a Sv verklaren dat de geestesvermogens van de meerderjarige verdachte vermoedelijk gebrekkig ontwikkeld of ziekelijk gestoord zijn en dat hij tengevolge daarvan niet in staat is zijn belangen behoorlijk te

¹⁶⁴ Haffmans 1989, p. 105.

¹⁶⁵ De kantonrechter kan deze verklaring niet geven, artikel 509e Sv.

behartigen. Deze beslissing kan de rechter ambtshalve nemen, op voordracht van de rechter-commissaris, op vordering van de officier van justitie, op verzoek van de verdachte of zijn raadsman of enkele andere familieleden van de verdachte die limitatief opgesomd staan in artikel 509a lid 2 Sv.

Voordat de rechter dit rechtsvermoeden uitspreekt, kan hij behoefte hebben aan nader onderzoek omtrent de geestesgesteldheid van de verdachte. Hij kan de rechter-commissaris of de officier van justitie verzoeken daar nader onderzoek naar te doen, artikel 509b Sv. Ondanks dat het om een vermoedelijke gebrekkige ontwikkeling of geestelijke stoornis gaat, is het onvoldoende als de raadsman enkel stelt dat daarvan sprake is zonder nadere onderbouwing. In dat geval kan de rechter het verzoek naast zich neerleggen zonder het uitdrukkelijk te hoeven motiveren.¹⁶⁶

De beslissing van artikel 509a Sv kan in elke stand van de zaak genomen worden. In deze context is er, overeenkomstig artikel 167 Sv, sprake van een zaak zodra het parket een door de politie opgesteld proces-verbaal tegen een bepaalde verdachte onder een nummer registreert.¹⁶⁷ Dat betekent dat de verdachte ook in de fase van voorlopige hechtenis een beroep kan doen op de waarborgen. Dit is van belang omdat ook voor het onderzoek ter terechtzitting behoefte kan zijn aan speciale waarborgen voor de psychisch gestoorde verdachte, bijvoorbeeld tijdens de verhoren. Belangrijk is dan ook dat de verdediging in een zo vroeg mogelijke fase van het proces tijdig een beroep op artikel 509a-e Sv doet.

De beslissing van artikel 509a Sv kan ook bij einduitspraak genomen worden. Dit is van belang bij het instellen van rechtsmiddelen. Zo past de Rechtbank Dordrecht¹⁶⁸ artikel 509a-e Sv toe omdat de verdachte niet in staat is zijn belangen te behartigen bij het eventueel instellen van een rechtsmiddel. Tegen de beslissing van artikel 509a Sv staat geen rechtsmiddel open. Wel kan de beslissing door het betreffende gerecht te allen tijde worden ingetrokken.

De waarborgen voor de psychisch gestoorde verdachte bestaan eruit dat de rechtbank zo spoedig mogelijk overgaat tot het toevoegen van een raadsman aan de verdachte, indien hij nog niet beschikt over rechtsbijstand, artikel 509a lid 1 jo. artikel 509c Sv.

¹⁶⁶ Artikel 359 lid 2 Sv.

¹⁶⁷ Knoops 2002, artikel 509a Sv, aant. 4.1.

¹⁶⁸ Rb Dordrecht 17 juni 2003, *LJN AH7145*.

Deze raadsman kan alle aan de verdachte toekomende bevoegdheden mede uitoefenen, artikel 509d lid 3 Sv.

Daarnaast worden een aantal procedureregels uit het jeugdstrafrecht van toepassing verklaard, artikel 509d lid 1 Sv.¹⁶⁹ Zo vindt het onderzoek ter terechtzitting niet in het openbaar plaats en kan de curator, indien de verdachte deze heeft, dezelfde positie innemen als de ouders van de jeugdige verdachte in het jeugdstrafrecht.¹⁷⁰ Ook eist artikel 495a Sv in beginsel een verplichte verschijning in persoon ter zitting. Hierop kan voor de psychisch gestoorde verdachte die onder artikel 509a Sv valt wel een uitzondering worden gemaakt. Uitstel van de zaak bij niet verschijning van de verdachte kan op vordering van het OM of verzoek van de raadsman achterwege blijven indien de persoonlijke verschijning van de verdachte noch noodzakelijk noch gewenst is, de raadsman van verdachte wel verschenen is en geen verzet doet tegen de toepassing van artikel 509d lid 2 Sv. Is aan deze voorwaarden voldaan dan kan er onmiddellijk verstek verleend worden.¹⁷¹ In deze bijzondere procedure behoudt de raadsman ondanks de verstekverlening het recht om namens betrokkene het woord te voeren. Bij de ‘normale’ verdachte is dit alleen het geval als de verdachte zijn raadsman heeft gemachtigd tot het voeren van de verdediging.¹⁷²

De Hoge Raad heeft in de zaak Julian C.¹⁷³ een uitspraak gedaan over verplichte rechtsbijstand aan een verdachte bij wie een psychische stoornis wordt vermoed. Julian C. werd verdacht van de moord op een achtjarige scholier in Hoogerheide. In hoger beroep heeft hij aangegeven zelf zijn verdediging te willen voeren. Het Hof heeft een raadsman toegevoegd en de verdachte tijdens de behandeling in hoger beroep meerdere malen de kans gegeven in overleg te treden met de toegevoegde raadsman.

In cassatie wordt gesteld dat er sprake is van een schending van artikel 6 EVRM nu het Hof zonder nader onderzoek heeft aangenomen dat de verdachte afstand heeft gedaan van zijn recht op rechtsbijstand, althans dit niet gemotiveerd heeft in de

¹⁶⁹ Artikelen 490, 493, 495a, 495b, 496, 497, 504, 505 en 14a Sv.

¹⁷⁰ Artikel 490 is inmiddels vervallen en vervangen door een artikel voor de jeugdige verdachte in een andere regeling. Maar ondanks verkeerde verwijzing is vrij verkeer met curator nog steeds het uitgangspunt van de regeling (Knoops 2002, artikel 509d, aant. 3).

¹⁷¹ Knoops 2002, artikel 509d Sv, aant. 3.4.

¹⁷² Artikel 279 Sv.

¹⁷³ HR 17 november 2009, *NJ* 2010, 143 m.nt. Schalken.

uitspraak. De Hoge Raad stelt voorop dat de verdachte het recht heeft om zichzelf te verdedigen en af te zien van bijstand van een raadsman.¹⁷⁴ De rechter zal er wel op toe moeten zien dat het recht van de verdachte op een eerlijk proces niet tekort gedaan wordt. Dat betekent dat de rechter moet onderzoeken of de verdachte ondubbelzinnig, bewust en vrijwillig afstand van zijn recht op rechtsbijstand heeft gedaan. In de zaak van Julian C., waarin er sprake was van een verdenking van moord en de verdachte een levenslange gevangenisstraf opgelegd kon worden, had het Hof indringend moeten onderzoeken of de verdachte bewust afstand van zijn recht op rechtsbijstand deed. Het Hof heeft er volgens de Hoge Raad geen blijk van gegeven dat het de motieven van de verdachte voor zijn keuze heeft onderzocht hoewel er aanwijzingen bestonden dat hij de reikwijdte daarvan niet ten volle overzag. Zo gaf hij als reden op om zich niet te laten bijstaan door een raadsman dat dan zijn veroordeling reeds had vastgestaan. De uitspraak van het Hof kan niet in stand blijven en de zaak wordt voor nieuwe behandeling terugverwezen naar een ander Hof. Franken¹⁷⁵ merkt in een artikel, dat aan de uitspraak is gewijd, op dat uit de uitspraak duidelijk werd hoe onbeholpen de eigen gevoerde verdediging is geweest. Dat roept volgens hem de vraag op of het hoger beroep van de verdachte wel voldoende tot zijn recht is gekomen.

De verplichte procesvertegenwoordiging van artikel 509a jo. 509d lid 3 Sv, waarbij de raadsman bevoegd en gehouden is op te treden, ook als de verdachte te kennen geeft geen rechtsbijstand te willen of zich niet kan verenigen met de wijze waarop de raadsman aan die bijstand invulling geeft, kan ook problemen opleveren. Zo vraagt annotator Schalken¹⁷⁶ in de noot onder het Julian C.-arrest zich af of het wel wenselijk is een verdachte zijn rechten die hij niet wil, op te dringen? Zo merkt hij op dat als rechters zouden vaststellen dat de raadsman het woord zou moeten voeren, de niet ondenkbeeldige situatie zou ontstaan dat een vasthoudende verdachte – en dat zijn de meeste ‘gestoorden’ – de zitting dan niet meer bij wil wonen.

¹⁷⁴ Spronken 2008, artikel 28 Sv, aant. 1b en HR 16 februari 1982, *NJ* 1982, 426, HR 24 maart 1998, *LJN* ZD0987 en HR 26 mei 1998, *NJ* 1998, 677.

¹⁷⁵ Franken 2008, p. 569-570.

¹⁷⁶ HR 17 november 2009, *NJ* 2010, 143 m.nt. Schalken.

Ook voor de raadsman kan het problematisch zijn om een verdachte te verdedigen die deze bijstand niet wenst. Volgens gedragsregel 9¹⁷⁷ is het advocaten niet toegestaan om handelingen te verrichten tegen de kennelijke wil van hun cliënt.

Het criterium voor schorsing van de vervolging is strikter dan het criterium van artikel 509a Sv. In het eerste geval gaat het om een verdachte bij wie vrijwel elk begrip van de strafvervolging ontbreekt en moet de vervolging worden geschorst. In het tweede geval is er sprake van onvolkomen waarneming van de verdachte van zijn belangen en wordt de vervolging wel doorgezet op voet van artikel 509a-e Sv.¹⁷⁸

Sinds de wetwijziging van 1986 kan artikel 509a Sv ook worden toegepast op verdachten waarbij de psychische stoornis na het begaan van het feit is ingetreden. De analoge toepassing van artikel 509a-e Sv op gevallen waarin de psychische stoornis na het begaan van het tenlastegelegde strafbare feit is ontstaan, is op zijn plaats als de verdachte niet onder het strenge criterium van artikel 16 Sv valt, maar zijn procesbelangen niet behoorlijk kan behartigen.

De vraag is of deze waarborgen voldoende zijn, bekeken vanuit het recht op een eerlijk proces. Haffmans¹⁷⁹ vindt van niet. Zo zijn enkele waarborgen in strijd met het recht op een eerlijk proces. De behandeling achter gesloten deuren is in strijd met het recht op een 'public hearing'¹⁸⁰, al staat artikel 6 lid 1 EVRM daarop uitzonderingen toe.

De curator die dezelfde rol is toebedeeld als de ouders in het jeugdrecht, zal niet altijd de rol kunnen vervullen die de ouders voor de minderjarige verdachte wel kunnen vervullen. Bovendien heeft lang niet iedere psychisch gestoorde verdachte een curator. Indien de verdachte wel een curator heeft, zal dit niet altijd een familielid zijn maar kan dat ook een professionele hulpverlener zijn. Deze kan de financiële en persoonlijke zaken van de verdachte wel regelen, maar vervult niet de rol van vertrouwenspersoon die de ouders wel voor de minderjarige kunnen zijn.

¹⁷⁷ Gedragsregel 9, Gedragsregels voor Advocaten 1992.

¹⁷⁸ Bal & Koenraadt 2004, p. 28.

¹⁷⁹ Haffmans 1989, p. 116.

¹⁸⁰ Artikel 6 lid 1 EVRM.

Naast de waarborgen van artikel 509a-e Sv is er behoefte aan nadere waarborgen om de achtergestelde positie van de psychisch gestoorde verdachte in het strafproces zoveel mogelijk op het niveau van de ‘normale’ verdachte te brengen.

6.2. Nadere waarborgen

Met Moncada Castillo e.a.¹⁸¹ ben ik het eens dat de meeste verdachten met een psychische stoornis niet onder artikel 16 Sv zullen vallen. Aan het strenge criterium van artikel 16 Sv voldoen de meeste verdachten immers niet. Moncada Castillo e.a. pleiten in hun artikel voor een ruimere toepassing van artikel 16 Sv omdat het al bestaande artikel 509a-e Sv niet in alle gevallen voldoende waarborgen voor de verdachte biedt.

Als voorbeeld daarvan noemen zij de casus van de ijscoman uit Breda.¹⁸² Deze zaak is in hoofdstuk 3 ook aan bod gekomen bij de bespreking van de jurisprudentie. De ijscoman werd verdacht van het laten verdwijnen van het lichaam van Albert in 2002. Pas in 2005 wordt hij daarover gehoord, maar in de tussenliggende periode heeft hij twee hersenbloedingen gehad en als gevolg daarvan een ernstige blijvende hersenbeschadiging. Hij verbleef inmiddels in een verzorgingstehuis. Desondanks wordt hij verhoord zonder dat er speciale voorzieningen zijn getroffen.

Het actualiteitenprogramma Netwerk¹⁸³ besteedt aandacht aan de zaak en laat een deel van de verhoren van de ijscoman zien. Zo is te zien dat de verdachte in welhaast vegetatieve toestand urenlang in een busje wordt rondgereden om een route te reconstrueren. ‘Op een gegeven moment kwam de auto op een T-splitsing. Op de vraag of ze rechts- of linksaf moesten gaan, gaf de verdachte met armbewegingen aan dat ze rechtdoor moesten rijden. Waarop een agent zei: ‘Wat ben je nou voor klojo, je kunt hier niet rechtdoor: rechts of links!’¹⁸⁴ Ook is te zien dat de verhoorders de symptomen van de verdachte niet als zodanig herkennen, maar er een eigen interpretatie aan geven.¹⁸⁵ Enkele deskundigen¹⁸⁶ laten zich uit over de verhoren en

¹⁸¹ Moncada Castillo e.a. 2010, p. 330.

¹⁸² Rb. Breda 26 september 2006, *LJN* AY8840.

¹⁸³ Uitzendingen Netwerk 9 en 16 januari 2008.

¹⁸⁴ Moncada Castillo e.a. 2010, p. 330.

¹⁸⁵ Merckelbach, Peters & Jelicic 2007, p. 589-591.

¹⁸⁶ Merckelbach, Peters & Jelicic 2007, p. 584-596.

bestempelen de afgelegde verklaringen als onbetrouwbaar. De rechter past uiteindelijk artikel 16 Sv toe en verklaart de zaak voor geëindigd.

Ernstige misslagen, zoals deze in de hiervoor besproken zaak van de ijscoman, begaan door politie en justitie, kunnen volgens Moncada Castillo e.a. voorkomen worden door een ruimere toepassing van schorsing van de vervolging.¹⁸⁷ Duidelijk is dat misslagen van de autoriteiten zoals in bovengenoemde zaak zo veel mogelijk voorkomen moeten worden. Ruimere toepassing van artikel 16 Sv zou daaraan kunnen bijdragen. Moncada Castillo e.a. bespreken in hun artikel echter niet welke andere nadelige gevolgen ruimere toepassing van artikel 16 Sv met zich mee zou brengen. De verdachte wordt - tenminste voor enige duur - van zijn proces afgehouden en kan ondertussen wel voor lange tijd van zijn vrijheid beroofd worden, terwijl er misschien wel nooit aan de inhoudelijke behandeling van zijn zaak wordt toegekomen. Ruimere toepassing lijkt mij daarom niet wenselijk. Wel is de positie van de psychisch gestoorde verdachte in het strafprocesrecht aan versterking toe. In plaats van dit te realiseren middels ruimere toepassing van artikel 16 Sv, kan hierbij ook aan andere maatregelen gedacht worden.

Het recht op een adequate verdediging in strafzaken is een fundamenteel recht. In Nederland is vooral het vooronderzoek van groot belang voor de verdediging en het verloop van de verdere procedure.¹⁸⁸ Ter bescherming van de psychisch gestoorde verdachte en om de verdachte in staat te stellen terecht te kunnen staan en daarbij gebruik te maken van alle aan hem toegekende rechten, is het noodzakelijk te voorzien in extra waarborgen in deze voorfase. Dit kan situaties, zoals in de zaak van de ijscoman, voorkomen.

De waarborgen die hierna besproken worden, kunnen ook de positie van de 'normale' verdachte versterken. In de onderstaande paragrafen zal er echter vooral worden ingegaan op de positie van de psychisch gestoorde verdachte. Achtereenvolgens worden besproken: de bijstand van een raadsman bij het verhoor, auditieve en audiovisuele registratie en de inbreng van een gedragsdeskundige.

¹⁸⁷ Moncada Castillo 2010, p. 330.

¹⁸⁸ Franken & Röttgering 2009, p. 201.

6.2.1. Raadsman bij verhoor

Sinds *Salduz*¹⁸⁹ en de daaropvolgende jurisprudentie¹⁹⁰ van het EHRM heerste er onduidelijkheid over de vraag of iedere verdachte recht heeft op rechtsbijstand *tijdens* het verhoor. Vooral na de uitspraak in *Brusco*¹⁹¹ ontstond er discussie in de literatuur of het Europese Hof met *Salduz* had bedoeld dat de meerderjarige verdachte zich ook tijdens het politieverhoor kon laten bijstaan door een raadsman. Recentelijk heeft het Europese Hof uitspraak gedaan in *Sebalj vs. Kroatië*.¹⁹² Het Hof¹⁹³ kent hierin expliciet en unaniem het recht op bijstand van een raadsman *tijdens* het verhoor aan een meerderjarige verdachte toe.¹⁹⁴

Ook de Europese Commissie is sinds 2004 bezig met het ontwerp van het (concept)kaderbesluit 'bepaalde procedurele rechten in strafprocedures in de gehele EU'.¹⁹⁵ In dit concept krijgt de positie van de kwetsbare verdachte in het strafproces aandacht. Het concept voorziet ook in bijstand van een raadsman *tijdens* politieverhoren. Over de conceptversie is echter nog geen overeenstemming bereikt tussen de EU-lidstaten. Daarnaast komt er een Europese richtlijn voor het recht op toegang tot een advocaat. Volgens dat voorstel hebben verdachten vanaf hun aanhouding recht op toegang tot vertrouwelijk overleg met een advocaat en moet de raadsman een actieve rol kunnen spelen bij het verhoor.¹⁹⁶

Op dit moment geldt voor de verdachte in Nederland de 'Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor'¹⁹⁷, die naar aanleiding van de uitspraak in *Salduz* is opgesteld. Deze kent de meerderjarige verdachte géén recht op bijstand van een raadsman *tijdens* het verhoor toe, wat in strijd is met de uitspraak van het EHRM in *Sebalj*. Wel hebben alle verdachten recht op consultatiebijstand voor het eerste verhoor en minderjarigen hebben daarnaast ook recht op rechtsbijstand tijdens het verhoor.

¹⁸⁹ EHRM 27 november 2008, Appl. nr. 36391/02 (*Salduz v. Turkije*).

¹⁹⁰ EHRM 11 december 2008, Appl. nr. 4268/04 (*Panovits v. Cyprus*).

¹⁹¹ EHRM 14 oktober 2010, NbSr 2010, 307 (*Brusco v. France*).

¹⁹² EHRM 28 juni 2011, Appl. nr. 4429/09 (*Sebalj v. Croatia*).

¹⁹³ De zaak kan nog voorgelegd worden aan de Grand Chamber van het Europese Hof.

¹⁹⁴ Volgens de Rechtbank Arnhem kan de uitspraak inzake *Sebalj* niet zo uitgelegd worden dat de verdachte bij het politieverhoor recht heeft op de aanwezigheid van een raadsman. Rb. Arnhem 11 augustus 2011, LJN: BR4802.

¹⁹⁵ Europese Commissie, 28 april 2004, COM(04)0328 def.

¹⁹⁶ Advocatenblad 2011-9, p. 5.

¹⁹⁷ Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor, *Stcrt.* 2010, 4003.

Inmiddels is er een conceptwetsvoorstel¹⁹⁸ aanhangig dat ook meerderjarige verdachten recht op rechtsbijstand tijdens het verhoor geeft, maar dit wetsvoorstel voldoet niet aan de eisen van het EHRM. Zo is de rechtsbijstand beperkt tot feiten waarop een maximumstraf van zes of meer jaar is gesteld. Ook staat het wetsvoorstel een uitzonderingsgrond toe op de hoofdregel van bijstand bij het politieverhoor, indien 'het belang van het onderzoek dat verbiedt'.¹⁹⁹ In de praktijk zal nog moeten blijken wat er onder dit ruime criterium valt. Een andere nadelige consequentie uit het wetsvoorstel is de mogelijke veroordeling in de kosten van de rechtsbijstand, indien later blijkt dat de verdachte over voldoende financiële draagkracht beschikt.²⁰⁰ Verdachten kunnen op deze wijze onwenselijk worden beïnvloed om af te zien van rechtsbijstand in de eerste fase.

Ook kan de meerderjarige verdachte afstand doen van zijn recht op rechtsbijstand tijdens het verhoor. Indien hij verdacht wordt van een feit waar zes of meer jaar op staat, kan dit enkel na overleg met zijn raadsman. Ook de minderjarige verdachte kan nu afstand doen van het recht op rechtsbijstand tijdens het verhoor als het om een feit gaat waarop een gevangenisstraf van minder dan zes jaar is gesteld.

Het wetsvoorstel bevat geen gegevens over de rol van de raadsman tijdens het politieverhoor en over de bevoegdheden die hem tijdens dat verhoor toekomen. Enkel een raadsman die actief kan optreden, kan de verdedigingsrechten effectief uitoefenen voor de verdachte. De passieve raadsman die bij het verhoor mag zitten, maar buiten het zicht van zijn cliënt moet plaatsnemen en ieder fysiek of oogcontact verboden is, kan geen effectieve rol vervullen.²⁰¹ De actieve raadsman kan zelf een inschatting maken van de psychische toestand van zijn cliënt en er bij de verhoorders op aandringen een gedragsdeskundige in te schakelen voordat er begonnen wordt met de verhoren. Ook kan hij tijdens de consultatiebijstand zijn cliënt wijzen op het zwijgrecht en de consequenties van wel of niet verklaren. Ook de verdachte met een psychische stoornis dient gewezen te worden op zijn zwijgrecht.²⁰² Dit kan problematisch zijn als de verdachte dit recht door zijn verstandelijke beperking niet begrijpt of door problemen met zijn korte termijn geheugen niet kan onthouden.

¹⁹⁸ Conceptwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor.

¹⁹⁹ Conceptwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor, p. 3.

²⁰⁰ Conceptwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor, p. 6-7.

²⁰¹ Cape 2006, p. 253-292.

²⁰² Artikel 29 Sv.

Tijdens het verhoor zal aanwezigheid van de raadsman alleen al reden zijn voor de verhoorders om geen ongeoorloofde druk toe te passen.²⁰³ Indien dit toch gebeurt, kan de raadsman ingrijpen. Zo kan hij vragen om een tijdelijke onderbreking om met zijn cliënt te overleggen. Daarnaast kan de raadsman toezien op de juiste weergave van de verklaring van zijn cliënt.

Zo bevat het verhoor van de verstandelijk gehandicapte verdachte, in welke zaak het Openbaar Ministerie door de Rechtbank Den Haag²⁰⁴ in 2004 uiteindelijk niet-ontvankelijk werd verklaard, ‘sturende’ elementen. Ook werd de verdachte verhoord door gewone politiemensen in plaats van deskundigen. De verdachte geeft zelf toestemming voor het afnemen van een zedenset. Maar gezien de verklaring van de deskundigen dat er geen gesprek is te voeren met verdachte, dat hij niet weet wat hij fout heeft gedaan en dat hij functioneert op het niveau van een zevenjarige, zal de verdachte niet in staat zijn geweest de (strafrechtelijke) consequenties van deze beslissing te overzien. De aanwezigheid van een advocaat bij het verhoor had deze beslissing van de verdachte kunnen voorkomen. Ook had een advocaat er bij de verhoorders op kunnen aandringen dat verhoor door een deskundige of het raadplegen van een deskundige vóór het verhoor geïndiceerd was.

Het is een positieve ontwikkeling dat het recht op rechtsbijstand van de meerderjarige verdachte tijdens het politieverhoor wettelijk wordt vastgelegd. Maar komt dit wetsvoorstel wel voldoende tegemoet aan de rechten van de psychisch gestoorde verdachte? Het wetsvoorstel voorziet niet in aanvullende wetgeving voor de psychisch gestoorde verdachte. Gezien de kwetsbare positie van de psychisch gestoorde verdachte zou deze bij verdenking van elk feit recht moeten hebben op bijstand van een raadsman. Ook zou de psychisch gestoorde verdachte, net als de minderjarige verdachte nu, niet van het recht op consultatiebijstand mogen afzien. Volgens het EHRM moet duidelijk zijn dat de verdachte, vrijwillig en met volledig en geïnformeerd bewustzijn van de consequenties, afstand heeft gedaan van zijn recht op rechtsbijstand.²⁰⁵ Veel psychisch gestoorde verdachten zullen echter niet in staat zijn de gevolgen van deze beslissing te overzien en hun eigen belangen adequaat te

²⁰³ Cape 2006, p. 253-292.

²⁰⁴ Rb Den Haag 9 februari 2004, L/N AO3757.

²⁰⁵ Memorie van Toelichting concepwwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor, p. 23.

behartigen. Zo kan de verdachte die in een psychose verkeert door een beperkte realiteitstoetsing van zijn recht afzien. De psychisch gestoorde verdachte zou bij verdenking van elk feit recht moeten hebben op consultatiebijstand en een raadsman bij het verhoor. Van deze rechten zou hij geen afstand moeten kunnen doen, tenzij buiten twijfel vast is komen te staan dat de verdachte de consequenties van deze beslissing volledig overziet.

6.2.2. Auditieve en audiovisuele registratie bij verhoor

In de gevallen dat er geen raadsman bij het verhoor aanwezig is, dient het verhoor volgens het wetsvoorstel opgenomen te worden.²⁰⁶ Ook indien er een raadsman bij het verhoor aanwezig is worden er bij ministeriële regeling categorieën vastgesteld waarbij beeld- en geluidsopnamen altijd gemaakt dienen te worden. In de huidige Aanwijzing²⁰⁷ is audiovisuele registratie van het verhoor al verplicht bij kwetsbare verdachten. Zoals hierna nog besproken zal worden, zal bij een verdachte een psychische stoornis niet altijd direct herkend worden. Het is daarom wenselijk om in de Aanwijzing op te nemen dat indien de raadsman hierom verzoekt, het verhoor opgenomen moet worden.

Audiovisuele registratie van het verhoor brengt verschillende voordelen met zich mee. Belangrijk is dat non-verbale communicatie overgebracht kan worden welke niet via een proces-verbaal overgebracht kan of zal worden. Een deskundige kan aan de hand van de videobeelden een oordeel vellen over de geloofwaardigheid van de verklaring, maar ook over de psychische toestand van de verdachte tijdens de verhoren alsook over de vraag of de verdachte wel begrijpt waar het over gaat en of hij daadwerkelijk antwoord geeft of reageert vanuit zijn stoornis. Door het vertonen van de beelden tijdens de zitting kunnen de overige procesdeelnemers een betere indruk krijgen van de psychische toestand van de verdachte tijdens de verhoren en hoe bijvoorbeeld een bekentenis precies tot stand is gekomen. Zo was het proces-verbaal van de ijscoman opgeschreven als een goedlopend verhaal. Toen de video-opnamen van het verhoor later bekeken werden, bleek dat de verdachte niet in staat was meer dan een paar woordjes te spreken. Hij drukt zich dus vooral uit door

²⁰⁶ Conceptwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor, p. 3.

²⁰⁷ Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten, *Stct.* 2010, 11885.

middel van korte woordjes en handgebaren, waar de politie later een eigen interpretatie aan geeft en een goed doorlopend verhaal van maakt. Ook blijkt uit het onderzoek van Merckelbach e.a.²⁰⁸ dat bepaalde onderdelen van het verhoor buiten het proces-verbaal zijn gehouden. Een goedlopend proces-verbaal kan bij de rechter de indruk wekken dat de verdachte in betere psychische staat verkeert dan daadwerkelijk het geval is.

In de huidige praktijk wordt de verklaring van de verdachte ‘zakelijk weergegeven’. Zo worden er hele zinnen geformuleerd, terwijl de verdachte soms enkel ja of nee zegt, of zoals in de zaak die Moncada Castillo e.a. aandragen enkel met zijn hoofd beweegt. Het wetsvoorstel wil hier verandering in brengen; het proces-verbaal van het verhoor moet zoveel mogelijk in eigen woorden van de verdachte worden opgemaakt en voor zover mogelijk in vraag-antwoordvorm. Ook de begintijd, eindtijd en de duur van het verhoor moeten vermeld worden.²⁰⁹ Dit is belangrijk voor verdachten met een psychische stoornis. In de praktijk is vaak niet duidelijk hoe lang een verhoor heeft geduurd. Zo maakt het nogal een verschil of één enkele bladzijde tekst uit een verhoor van tien uur is verkregen of uit een verhoor van één uur. Ook is het belangrijk onderscheid te maken welke vragen de verhoorders stellen en hoe de verdachte daarop reageert. Alle uitspraken van de verdachte - hoe bizar en onsamenhangend ook en zelfs al lijken deze niks te maken te hebben met het ten laste gelegde – moeten opgenomen worden in het proces-verbaal. Met de opnamen kan nagegaan worden of de weergave in het proces-verbaal overeenkomt met de werkelijk gegeven verklaring van de verdachte tijdens het verhoor. Bovendien kan het ook de verhoorders helpen zich tijdens het verhoor enkel te richten op het verhoor zelf, omdat het uitwerken van het proces-verbaal ook achteraf aan de hand van de opnamen kan plaatsvinden.

6.2.3. Inbreng gedragsdeskundige

Een gedragsdeskundige kan, naast zijn inbreng als deskundige die de rechter ter zitting adviseert over de psychische gesteldheid van de verdachte, ook in de voorfase twee verschillende rollen vervullen.

²⁰⁸ Merckelbach, Peters & Jelicic 2007, p. 589.

²⁰⁹ Conceptwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor, p. 4.

De politie moet voor het verhoor de psychische gesteldheid van de verdachte beoordelen. Voordat een verdachte wordt verhoord, dienen de verhoorders - indien zij twijfelen aan de ‘verhoorsbekwaamheid’ van de verdachte - het oordeel van een arts of andere deskundige in te winnen, zo schrijft artikel 32 van de Ambtsinstructie²¹⁰ voor. Volgens de parlementaire geschiedenis²¹¹ is hiervan sprake ‘Zodra er enige indicatie bestaat dat de verdachte medische hulp behoeft dan wel dat hij in een zodanige lichamelijke of psychische staat verkeert, dat twijfelachtig is of hij een verklaring in vrijheid kan afleggen, zal de politie het oordeel van een arts of betrokkene inwinnen over de vraag of betrokkene kan worden verhoord.’

Het is niet in alle gevallen eenvoudig een psychische stoornis direct op te merken. In de zaak van de ijscoman bleek de kennis van de verhoorders over het ziektebeeld van de verdachte onvoldoende. Zo herkenden zij symptomen van zijn ziektebeeld niet als zodanig en werd er niet aan getwijfeld of de verdachte wel psychisch in staat was om verhoord te worden. Het is begrijpelijk dat deze kennis bij verhoorders ontbreekt. Zij zijn immers politieambtenaren en geen gedragsdeskundigen. Het is daarom wenselijk dat er een gedragsdeskundige ingeschakeld wordt die deze kennis wel in huis heeft. De gedragsdeskundige kan advies geven of de verdachte verhoord kan worden, uitleg geven over de verschijnselen die bij de psychische stoornis van de verdachte passen en, indien hij verhoord kan worden, aangeven op welke manier dat het beste kan gebeuren. Ook de raadsman die de verdachte consultatie- of verhoorbijstand verleent, kan bij de verhoorders aandringen op het inschakelen van een gedragsdeskundige.

Afhankelijk van de stoornis waaraan de verdachte lijdt, kan hij gevoeliger zijn voor het afleggen van een valse bekentenis dan ‘normale’ verdachten. Lishman²¹² schrijft dat patiënten met hersenbeschadigingen in verhoogde mate vatbaar zijn voor suggesties. Hetzelfde geldt voor verdachten met een schizofrene stoornis.²¹³ Beide stoornissen zijn terug te vinden bij de verdachten die besproken zijn bij de jurisprudentie over artikel 16 Sv.

²¹⁰ Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke marechaussee en de buitengewoon opsporingsambtenaar. Besluit van 8 april 1994, *Stb.* 1994, 275.

²¹¹ *Kamerstukken II* 2007/08, 31200 VI, nr. 180, p. 3.

²¹² Lishman 1998 in Merckelbach, Peters & Jelicic 2007, p. 592.

²¹³ De Ruiter, Peters & Smeets 2010, p. 20-21.

In Engeland heeft de verdachte met een psychische stoornis daarom tijdens het verhoor recht op bijstand van een ‘appropriate adult’. Deze vertrouwenspersoon - vaak een familielid - is aanwezig tijdens het verhoor om erop toe te zien dat de verhoorders rekening houden met de psychische toestand van de verdachte.²¹⁴ In Nederland zou de raadsman van de verdachte deze taak kunnen vervullen. Ook kan een gedragsdeskundige het verhoor bijwonen die het psychisch welbevinden van de verdachte kan beoordelen en waar nodig ingrijpt. Dit komt niet alleen de verdachte ten goede - die niet meer bloot wordt gesteld aan ongeoorloofde druk - maar ook de politie, omdat de waarheidsvinding bevorderd wordt en valse verklaringen beter voorkomen worden.

Volgens Reijntjes²¹⁵ zijn er goede redenen om aan te nemen dat in de praktijk onvoldoende rekening wordt gehouden met psychisch gestoorde verdachten en er zelfs gebruik van wordt gemaakt door de verdachte ‘even goed aan de tand te voelen’. Volgens Reijntjes kan bij deze gevallen de passieve aanwezigheid van een raadsman al helpen, maar het lijkt hem effectiever om iedere verdachte van een ernstig delict, aan wiens psychische toestand ook maar enigszins kan worden getwijfeld, door een psycholoog te laten beoordelen vóórdat er aan het verhoor wordt begonnen.

Een andere rol die een gedragsdeskundige kan vervullen is het coachen van de verhoorders tijdens het verhoor en het beoordelen van het verhoorplan. Zo kunnen zij adviseren op welke wijze de verdachte het beste benaderd kan worden om zoveel mogelijk uit het verhoor te halen. Deze rol moet onderscheiden worden van de hiervoor besproken rol waar het psychische welzijn van de verdachte voorop staat en onafhankelijkheid van de deskundige een vereiste is. Beide bovenstaande rollen mogen dan ook niet door dezelfde persoon vervuld worden. Bij de eerste rol dient de gedragsdeskundige immers het belang van de verdachte en bij de tweede rol de waarheidsvinding. De Commissie Posthumus²¹⁶ heeft in haar rapport naar aanleiding van de Schiedammer Parkmoord deze aanbeveling ook gedaan. In het rapport wordt er kritiek geleverd op de rol van deskundige 2 (orthopedagoog Bullens) bij de

²¹⁴ Merckelbach, Peters & Jelacic 2007, p. 593-594.

²¹⁵ Reijntjes 2008, p. 927.

²¹⁶ Posthumus 2005, p. 91-92.

verhoren van de minderjarige Maikel. Zo was onduidelijk of zijn rol gericht was op het welzijn van Maikel of dat hij zich moest richten op de waarheidsvinding in het strafproces. Zo greep Bullens niet in bij het harde politieverhoor. Voordat een gedragsdeskundige deelneemt aan de verhoren dient zijn rol duidelijk te zijn voor alle partijen: is hij aanwezig om het welzijn van de verdachte te behartigen of dient hij de verhoorders bij de waarheidsvinding.

Hoofdstuk 7

Conclusie en aanbevelingen

Dit laatste hoofdstuk begint met een samenvatting van de voorafgaande hoofdstukken (paragraaf 7.1). Daarna volgt een aantal aanbevelingen voor de wetgever, de rechtspraak en de verdediging (paragraaf 7.2) en tot slot sluit ik deze masterthesis af met de conclusie (7.3).

7.1. Samenvatting

De strafrechtspleging wordt regelmatig geconfronteerd met psychisch gestoorde verdachten. De Nederlandse wet biedt met de artikelen 16 en 509a-e Sv een regeling voor deze verdachten. Bij artikel 16 Sv gaat het om de onbekwaamheid de strekking van de vervolging te begrijpen. Bij artikel 509a-e Sv om de onbekwaamheid zich adequaat te kunnen verdedigen.

Het Openbaar Ministerie kan besluiten een psychisch gestoorde verdachte niet voor de rechter te brengen. De zaak kan (voorwaardelijk) geseponeerd worden, afgehandeld worden door middel van een civielrechtelijke machtiging (Wet Bopz) of het OM kan de zaak zelf afdoen door middel van een strafbeschikking. Op basis van artikel 16 Sv dient de rechter de vervolging te schorsen, indien de verdachte aan een zodanig gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van zijn geestvermogen lijdt, dat hij niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen. In de literatuur is er enige discussie over wanneer artikel 16 Sv toegepast kan worden. Is dat enkel indien de stoornis is ontstaan na het gepleegde delict of ook als de verdachte tijdens het delict al lijdende was aan de stoornis? De gevolgen van een schorsing van de vervolging ex artikel 16 Sv zijn wettelijk niet geregeld. Zo kan de rechter besluiten dat de voorlopige hechtenis doorloopt, maar kan de verdachte ook door middel van de Wet Bopz gedwongen opgenomen worden in de schorsingsperiode. Periodieke toetsing van de schorsing is niet geregeld en eveneens ontbreekt een regeling die bepaalt wat er dient te gebeuren indien herstel van de verdachte uitblijft. De wet gaat er nu vanuit dat iedere verdachte zal herstellen en de schorsing opgeheven kan worden, zodat aan de inhoudelijke behandeling van de zaak

begonnen kan worden. In de praktijk worden de artikelen 27 Sr en 36 Sr analoog toegepast, hoewel ze niet geschreven zijn voor de regeling van procesonbekwaamheid.

Het derde hoofdstuk van deze thesis stond in het teken van de rechtspraak. In het Menten-arrest werd voor het eerst het criterium gehanteerd '*niet in staat de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen*'. Dit criterium werd bij de wetswijziging in 1986 ook in de wet opgenomen. Uit de jurisprudentie na het Menten-arrest blijkt dat het leerstuk van procesbekwaamheid relatief onbekend is. In slechts dertien zaken kwam de regeling van procesbekwaamheid aan de orde. Ook blijkt uit de jurisprudentie dat er veel onduidelijkheid heerst over wanneer artikel 16 Sv toegepast kan worden. Is dat enkel indien de psychische stoornis is ontstaan na het gepleegde delict of ook als de verdachte tijdens het delict al lijdende was aan deze stoornis? De rechtspraak hieromtrent is wisselend. In de meest recente zaak waar de procesbekwaamheid van de verdachte aan de orde kwam, kwam het Gerechtshof Amsterdam²¹⁷ tot de conclusie dat artikel 16 Sv in principe ziet op de situatie dat de stoornis is ontstaan na het begaan van het delict. Indien de stoornis reeds aanwezig was ten tijde van het begaan van het delict is de toepassing van artikel 509a-e Sv en artikelen 37 e.v. Sr de aangewezen weg. Een uitspraak van de Hoge Raad over de toepassing van artikel 16 is wenselijk.

Bij het beoordelen van de procesbekwaamheid verdient het de voorkeur om twee gedragsdeskundigen van een verschillende discipline in te schakelen, hoewel de wet dit niet vereist. Er zijn verschillende vormen van gedragskundig onderzoek mogelijk en het NIFP kan een adviesrol vervullen bij de indicatie welke vorm van onderzoek aangewezen is. Het uiteindelijke oordeel over de procesbekwaamheid van de verdachte ligt in handen van de rechter. Sinds het criterium in de wet is opgenomen, hecht de rechter er veel waarde aan zelfstandig de procesbekwaamheid van de verdachte te beoordelen.

De toepassing van artikel 16 Sv kan in strijd komen met het recht op een eerlijk proces. Het afhouden van het recht om terecht te staan, is in strijd met artikel 17 GW en artikel 6 EVRM. Het recht op een eerlijk proces veronderstelt het recht op

²¹⁷ Hof Amsterdam 27 augustus 2010, *LJN* BN5666.

effectieve participatie in de eigen procedure. Volgens het Europese Hof moet onder dit recht op participatie ook worden verstaan dat de verdachte het proces kan volgen en tijdens het proces zijn raadsman kan consulteren en instrueren. Ook het recht op persoonlijke vrijheid en veiligheid uit 5 EVRM kan in gedrang komen bij de schorsing van de vervolging. De verdachte kan tijdens de schorsing van de vervolging op twee manieren van zijn vrijheid beroofd worden. Zijn voorlopige hechtenis kan doorlopen, artikel 5 lid 1 sub c EVRM. Of hij kan op basis van een civielrechtelijke machtiging in een psychiatrisch ziekenhuis gedwongen opgenomen worden, artikel 5 lid 1 sub e EVRM. De Nederlandse wettelijke regeling is op zichzelf niet in strijd met artikel 5 EVRM. Wel zal van geval tot geval beoordeeld moeten worden of er aan alle voorwaarden is voldaan. Het enkel *'fit to stand trial'* maken is op zichzelf onvoldoende grond voor vrijheidsberoving.

Om het recht op een eerlijk proces ook voor de verdachte met een psychische stoornis te realiseren, is er in de Nederlandse wetgeving een speciale regeling in artikel 509a-e Sv opgenomen om de verdachte met een psychische stoornis op gelijke hoogte te brengen met de 'normale' verdachte. Met de toepassing van deze procedureregels kan aan de verdachte een raadsman worden toegevoegd en worden er enkele bepalingen uit het jeugdstrafrecht van toepassing verklaard. Er is echter vooral in de voorfase behoefte aan aanvullende waarborgen om de positie van de verdachte met een (ernstige) psychische stoornis te versterken. Daarbij kan er gedacht worden aan een raadsman bij het verhoor, auditieve en audiovisuele registratie van het verhoor en de inbreng van een gedragsdeskundige bij de bepaling van verhoorsbekwaamheid en om het verhoor te 'coachen'.

7.2. Aanbevelingen

Naar aanleiding van het voorafgaande onderzoek naar de omgang met (ernstig) psychisch gestoorde verdachten in het strafrecht, kom ik tot enkele aanbevelingen voor de wetgever, de rechtspraak en de verdediging.

7.2.1. Aanbevelingen voor de wetgever

De wettelijke regeling van schorsing van de vervolging is niet altijd even duidelijk en compleet en laat ruimte voor verbetering.

In artikel 16 Sv zou – in overeenstemming met artikel 37 Sr – de zin moeten worden opgenomen dat artikel 16 Sv enkel kan worden toegepast na het advies van tenminste twee gedragsdeskundigen van twee verschillende disciplines.

Daarnaast dient de regeling aangevuld te worden met een bepaling over de gevolgen bij schorsing van de vervolging. In de wet dient opgenomen te worden hoelang de schorsing van de vervolging maximaal mag duren en dat er periodieke toetsing dient plaats te vinden. Ook ontbreekt tot op heden een wettelijke regeling over wat er dient te gebeuren indien er géén herstel van de verdachte meer te verwachten valt. Hoe dient de zaak dan te eindigen? Nu worden de artikelen 27 en 36 Sr analoog toegepast, maar een eigen wettelijke regeling voor de procedure van artikel 16 Sv is wenselijk. Zo dient in de wet opgenomen te worden dat ook de tijd die verdachte doorbrengt in een psychiatrisch ziekenhuis om hem ‘fit to stand trial’ te maken van de uiteindelijk op te leggen straf afgetrokken dient te worden en op welke wijze de zaak beëindigd kan worden indien herstel niet te verwachten is. Deze beslissing dient binnen een redelijke termijn genomen te worden. Dit voorkomt dat de verdachte jarenlang – en mogelijk beroofd van zijn vrijheid – in onzekerheid hoeft te verkeren.

De huidige regeling is relatief onbekend en brengt onzekerheid met zich mee, niet alleen voor de verdachte maar ook voor de slachtoffers, nabestaanden en de maatschappij. Zo worden er bij de Hoge Raad zaken aangebracht, waarbij in een eerder stadium van het strafproces een beroep op artikel 16 Sv wenselijk was geweest.²¹⁸ In cassatie is dat niet meer mogelijk, daar het een zaak van de feitenrechter betreft. Een meer duidelijke regeling vergroot de kans dat er in de toekomst vaker een beroep op zal worden gedaan.

Ook de extra waarborgen voor verdachten met een psychische stoornis – zoals besproken in paragraaf 6.2. – dienen wettelijk vastgelegd te worden. Het huidige wetsvoorstel dient uitgebreid te worden zodat verdachten met een psychische

²¹⁸ Gesprek prof. dr. F.A.M.M. Koenraadt, d.d. 20 mei 2011.

stoornis recht hebben op rechtsbijstand tijdens alle verhoren. Dit geldt ook indien het feiten betreft waarop minder dan zes jaar gevangenisstraf is gesteld. De advocaat moet tijdens deze verhoren een actieve rol kunnen vervullen.

Volgens de huidige Aanwijzing dienen deze verhoren al opgenomen te worden omdat het om kwetsbare verdachten gaat. Het is echter niet altijd even makkelijk een psychische stoornis te herkennen. De huidige Aanwijzing dient daarom uitgebreid te worden. Aangevuld moet worden dat de verhoren worden vastgelegd op beeld en audio indien de raadsman of de verdachte hierom verzoekt.

De wet verplicht al om voor het verhoor de verhoorsbekwaamheid van een verdachte te beoordelen en bij twijfel over de psychische gesteldheid van de verdachte een arts in te schakelen. Van de mogelijkheid tot het inschakelen van een gedragsdeskundige moet vaker gebruik gemaakt worden. Niet alleen om de verhoorsbekwaamheid van verdachte te beoordelen, maar ook om de verhoorders te ‘coachen’ bij het verhoor.

7.2.2. Aanbevelingen voor de rechtspraak

Na het Menten-arrest heeft de Hoge Raad geen uitspraak meer gedaan over de regeling van procesbekwaamheid ex artikel 16 Sv. Uit de besproken rechtspraak blijkt dat er veel onduidelijkheid heerst over de toepassing van artikel 16 Sv in de praktijk. Een uitspraak van de Hoge Raad op dit punt zou dan ook zeer wenselijk zijn. Niet alleen om duidelijk te maken hoe het criterium toegepast dient te worden, maar ook om de bekendheid van het artikel te vergroten. De wisselende rechtspraak bevordert de rechtszekerheid van verdachten niet en werkt het vaker een beroep doen op artikel 16 Sv tegen.

7.2.3. Aanbevelingen voor de verdediging

In de advocatuur is het leerstuk van procesbekwaamheid, mede door de beperkte toepassing van artikel 16 Sv, vrij onbekend.²¹⁹ Sinds 2000 wordt er echter in een toenemend aantal gevallen een beroep gedaan op artikel 16 Sv en lijkt het artikel in de advocatuur aan bekendheid te winnen. Scholing en permanente educatie vanuit de beroepsgroep zelf kunnen bijdragen aan een verdere bekendheid.

Van de raadsman wordt bij het bijstaan van een cliënt met psychische problematiek een actieve opstelling verwacht. Mr. Van den Puttelaar²²⁰ geeft in een artikel zeven gulden regels die voor advocaten een handreiking kunnen zijn ter bescherming van de positie van de psychisch gestoorde cliënt in het strafproces. Zo dient er eerst een strategie bepaald te worden voordat de beslissing tot het meewerken aan gedragsdeskundig onderzoek genomen wordt. Indien er meegewerkt wordt, dient de advocaat de vraagstelling aan de deskundige mede te bepalen en het uiteindelijke onderzoeksresultaat kritisch te bekijken en uitgebreid te bespreken met de cliënt.

Het is van belang om in een zo vroeg mogelijk stadium een beroep te doen op de waarborgen van artikel 509a-e of artikel 16 Sv. Ook in de voorfase – bijvoorbeeld tijdens de verhoren – kan een verdachte hier profijt van hebben. Zo dient de raadsman tijdens de consultatiebijstand al te bekijken of zijn cliënt verhoord kan worden. Ook tijdens het verhoor moet hij alert zijn op het laten maken van video-opnamen, het zo nodig laten inschakelen van een gedragsdeskundige en erop toezien dat de juiste weergave van de verklaring van zijn cliënt opgenomen wordt in het proces-verbaal. Zodra er sprake is van ontoelaatbare druk moet hij direct ingrijpen.

Ook een verzoek om gedragskundig onderzoek dient in een zo vroeg mogelijke fase van het strafproces gedaan te worden. Dit voorkomt dat de verdachte in een later stadium onnodig lang in voorlopige hechtenis moet verblijven zodat alsnog gedragsdeskundig onderzoek uitgevoerd kan worden.

²¹⁹ Koenraadt 2011, p. 237.

²²⁰ Van den Puttelaar 1993, p. 127-133.

De raadsman dient altijd te handelen in het belang van zijn cliënt.²²¹ Bij het verdedigen van mensen met een psychische stoornis kan dit problemen opleveren. Het is niet altijd duidelijk wat in het belang van de cliënt is omdat hij niet altijd in staat is zijn eigen belangen te overzien en te waarborgen. Hierdoor is ook overleg over de verdedigingsstrategie moeilijk of niet mogelijk en is de advocaat gedwongen zelf voor zijn cliënt naar zijn beste kunnen beslissingen te nemen.²²²

De verplichte procesvertegenwoordiging van een raadsman 509a jo. 509d lid 3 Sv is problematisch indien de verdachte geen rechtsbijstand wenst. Is het wel wenselijk om een verdachte zijn rechten op te dringen? Het is advocaten immers niet toegestaan handelingen te verrichten tegen de kennelijke wil van hun cliënt.

7.3. Conclusie

Aan het einde gekomen van mijn masterthesis is het tijd voor een expliciete beantwoording van de probleemstelling: *Waarborgt de Nederlandse regeling van procesonbekwaamheid (artikelen 16 en 509a-e Sv) het recht van de psychisch gestoorde verdachte op een eerlijk proces voldoende? Indien de Nederlandse regeling het recht niet voldoende waarborgt; wat moet er dan veranderen?*

Gezien de slechte psychische staat waarin sommige verdachten zich bevinden, lijkt het misschien het meest menselijk om deze verdachten het strafproces niet te laten ondergaan. Omdat ze niet begrijpen waarom ze terecht staan, of, hoe en waartegen ze zich moeten verdedigen, kunnen zij immers ook geen goede verdediging voorbereiden. Daarentegen kan artikel 16 Sv naast een waarborg voor een eerlijk proces, ook een belemmering voor een eerlijk proces vormen indien de verdachte daarmee het recht wordt ontnomen om terecht te staan. Zo kunnen deze verdachten, zonder dat zij schuldig zijn bevonden, lange tijd van hun vrijheid beroofd blijven. Bij schorsing van de vervolging vindt de inhoudelijke behandeling van de strafzaak immers pas na herstel plaats, hetgeen zeer lange tijd kan duren of helemaal kan uitblijven. Om die reden lijkt een ruimere toepassing van artikel 16 Sv niet wenselijk.

²²¹ Gedragsregel 9, Gedragsregels voor Advocaten 1992.

²²² Spronken 2003, p. 605.

Mijn inziens kan artikel 16 Sv dan ook enkel toegepast worden bij verdachten bij wie de stoornis is ontstaan na het plegen van het delict. Voor de verdachte die al ten tijde van het delict lijdende was aan een psychische stoornis bestaat een aparte wettelijke regeling in de artikelen 509a-e Sv en artikel 39 Sr. Daarnaast kan de rechter bij zijn keuze tot het opleggen van een straf of maatregel kiezen uit een groot scala van (voorwaardelijke) straf- en maatregelmodaliteiten, waarbij hij rekening kan houden met de stoornis van verdachte.

Niet gezegd kan worden dat de wettelijke regeling van procesonbekwaamheid van artikel 16 en 509a-e Sv op zichzelf in strijd is met artikel 6 EVRM. Net zoals het Europese Hof dat doet, zal per geval beoordeeld moeten worden of het recht op een eerlijk proces is geschonden. Wel is het wenselijk om de positie van de psychisch gestoorde verdachte in het strafproces te versterken. Dat geldt zowel voor de verdachte bij wie de stoornis al bestond ten tijde van het delict, als voor de verdachte die pas na het delict aan de stoornis is gaan lijden. Extra waarborgen – vooral in de voorfase van het strafproces – zoals bijstand van een raadsman tijdens de verhoren, de registratie van verhoren en de inbreng van een gedragsdeskundige kunnen de positie van de verdachte met een psychische stoornis dichterbij het niveau van de ‘normale’ verdachte brengen. Daardoor kan de verdachte zijn verdedigingsrechten effectiever uitoefenen en als actieve procespartij participeren in zijn eigen proces, hetgeen in het algemeen zorgt voor een eerlijker proces.

Concluderend gaat het erom dat het recht op een eerlijk proces voor de psychisch gestoorde verdachte zoveel mogelijk gewaarborgd wordt. Het recht op een eerlijk proces omvat ook het recht om terecht te staan. Er moet zeer terughoudend worden omgegaan met de toepassing van artikel 16 Sv. Enkel indien de verdachte die na het begaan van het delict lijdende is aan een stoornis en daadwerkelijk niet in staat wordt geacht terecht te staan - omdat hij niet in staat is de strekking van de tegen hem ingestelde vervolging te begrijpen - is schorsing van de vervolging mogelijk. Voor zover mogelijk moet middels extra waarborgen voor de psychisch gestoorde verdachte geprobeerd worden hem in dezelfde positie te brengen als de ‘normale’ verdachte en op die manier tot een eerlijk proces te komen. Enkel indien dit niet mogelijk is en aan alle vereisten van artikel 16 Sv is voldaan, dient er te worden

overgegaan tot schorsing van de vervolging. Ook de psychisch gestoorde verdachte heeft het recht om terecht te staan.

Literatuurlijst

I. Boeken

Bal & Koenraad 2004

P. Bal & F. Koenraad, *Het psychisch onvermogen terecht te staan. Waarborg of belemmering van het recht op een eerlijk proces*, Den Haag: BJU 2004.

Beaujean 2010

R.G.A. Beaujean, 'Schorsing van de vervolging', in: P.C. Vegter, A.M. van Woensel, P.A.M. Mevis & J. Boksem (red.), *Handboek Strafzaken*, Deventer: Kluwer 2010, losbladig.

Beekman & Van Mulbregt 2004

J.E. Beekman & J.M.L. van Mulbregt, 'Het juridische kader', in: F. Koenraad, A.W.M. Mooij & J.M.L. van Mulbregt (red.), *De persoon van de verdachte: de rapportage pro justitia vanuit het Pieter Baan Centrum*, Deventer: Kluwer 2004.

Blansjaar 2008

B.A. Blansjaar, M.M. Beukers & W.F. van Kordelaar, *Stoornis en delict*, Utrecht: De Tijdstroom 2008.

Boksem 2009

J. Boksem, 'Deskundigen', in: E. Prakken & T. Spronken (red.), *handboek verdediging*, Deventer: Kluwer 2009, p. 337-368.

Cape 2006

E. Cape, *Defending suspects at police stations: the practitioner's guide to advice and representation*, London: Legal Action Group 2006.

Corstens 2008

G.J.M. Corstens, *Het Nederlandse Strafprocesrecht*, Deventer: Kluwer 2008.

Deutekom Van & Koenraadt 2004

C.M. van Deutekom & F. Koenraadt, 'Het psychologisch onderzoek', in: F. Koenraadt, A.W.M. Mooij & J.M.L. Van Mulbregt (red.), *De persoon van de verdachte. De rapportage pro justitia vanuit het Pieter Baan Centrum*, Deventer: Kluwer 2004.

Franken & Röttgering 2009

S. Franken & A. Röttgering, 'De raadsman in het vooronderzoek', in: E. Prakken & T. Spronken (red.), *handboek verdediging*, Deventer: Kluwer 2009, p. 201-297.

Haffmans 1989

Ch. Haffmans, *De berechting van de psychisch gestoorde delinquent. Handleiding voor juristen bij vraagstukken op het raakvlak van strafrecht en psychiatrie* (diss. Amsterdam UvA), Arnhem: Gouda Quint 1989.

Jahae 2009

H. Jahae, 'De Nederlandse raadsman in het Verenigd Koninkrijk', in: T. Prakken en T. Spronken (red.), *Handboek Verdediging*, Deventer: Kluwer 2009, tweede druk, p. 1093-1130.

Knoops 2003

G.G.J. Knoops, 'Verdediging van verdachten met psychiatrische problemen', in: E. Prakken & T. Spronken (red.), *handboek verdediging*. Deventer: Kluwer 2003, p. 591-631.

Knoops 2002

G.G.J. Knoops, 'artikel 509a – 509e Sv', in: Melai, Groenhuijsen e.a., *Wetboek van strafvordering*, Deventer: Kluwer, losbladig.

Knoops 1998

G.G.J. Knoops, *Psychische overmacht en rechtsvinding*, Deventer: Gouda Quint 1998.

Koenraadt 2011

F. Koenraadt, 'De berechting van ernstig psychisch gestoorde verdachten, hun recht en hun conditie om terecht te staan', in: F. Koenraadt & R. Wolleswinkel (red.), *Homo ludens en humaan strafrecht*, Den Haag: BJU 2011, p. 225-242.

Kordelaar Van & Veurink 2008

W.F. van Kordelaar & G.R.C. Veurink, 'de indicatiestelling voor gedragsdeskundige expertises', in: H.C.J. van Marle, P.A.M. Mevis & M.J.F. van der Wolf (red.), *Gedragskundige rapportage in het strafrecht*, Deventer: Kluwer 2008, p. 125-154.

Lishman 1998

W.A. Lishman, *Organic psychiatry*, Oxford: Blackwell 1998.

Nieboer 1970

W. Nieboer, *Aegroto Suum. De toerekening in het strafrecht bij psychische afwijkingen (diss. Groningen)*, Meppel: Boom 1970.

Puttelaar Van den 1993

Ch. L. van den Puttelaar, 'Verdediging en gedragsdeskundige rapportage. Zeven gulden regels', in: J.W. Fokkens (red.), *Overheid en patiënt. Ontwikkelingen in de forensische psychiatrie*, Arnhem: Gouda Quint 1993, p. 127-133.

Raes & Bakker 2007

B.C.M. Raes & F.A.M. Bakker, *De psychiatrie in het Nederlands recht*, Deventer: Kluwer 2007.

Rassin 2009

E. Rassin, *Tussen sofa en toga*, Den Haag: BJU 2009.

Spronken 2009b

T. Spronken, artikel 5 EVRM, aant. 8, in: C.P.M. Cleiren & J.F. Nijboer (red.), *Tekst & Commentaar Strafvordering*, Deventer: Kluwer 2009, losbladig.

Spronken 2009a

T. Spronken, 'vrij verkeer', in: T. Prakken en T. Spronken (red.), *Handboek Verdediging*, Deventer: Kluwer 2009, tweede druk, p. 29-96.

Spronken 2008

T. Spronken, artikel 28 Sv, aant. 1b, in: C.P.M. Cleiren & J.F. Nijboer (red.), *Tekst & Commentaar Strafvordering*, Deventer: Kluwer 2008, losbladig.

Spronken 2003

T. Spronken, 'Verdediging van verdachten met psychiatrische problemen', in: E. Prakken & T. Spronken (red.), *handboek verdediging*. Deventer: Kluwer 2003, p. 605- 607.

Szasz 1971

T.S. Szasz, *Het recht om terecht te staan. Rechtsbedeling door psychiaters*. Bilthoven: Ambo 1971.

II. Artikelen

Advocatenblad 2011-9

‘EU: Recht op raadsman bij verhoor’, *Advocatenblad* 2011-9, p. 6.

Bulten & Nijman 2009

E. Bulten & H. Nijman, ‘Onderzoek: Veel psychiatrische stoornissen onder gedetineerden op reguliere afdelingen van penitentiaire inrichtingen’, *Nederlands Tijdschrift Geneeskunde*, 2009;153:A634, p. 1-6.

Dinjens 2009

M. Dinjens, ‘Buren zeer geschokt: Adje was een schatje’, *Metro Amsterdam*, 5 augustus 2009, p. 9.

Franken 2008

A.A. Franken, ‘De vergeten verdachte’, *DD* 2008-41, p. 569–570.

Haffmans 1981

Ch. Haffmans, ‘Krankzinnig als juridisch begrip’, *DD* 1981, p. 424-440.

Merckelbach, Peters & Jelicic 2007

H. Merckelbach, M. Peters & M. Jelicic, ‘Gaat het weer een beetje Al Capone? Politie meets CVA-patiënt’, *Maandblad voor Geestelijke volksgezondheid* 2007, p. 584-596.

Mevis 2011

P.A.M. Mevis, ‘Opnieuw de TBS: laat svp tijd en ruimte voor rustige en bestendige ontwikkeling in de goede richting’, *DD* 2011, 26.

Moncada Castillo e.a. 2010

M.D.C. Moncada Castillo, M.J.F. van der Wolf, H.J.C. van Marle en P.A.M. Mevis, ‘Psychisch gestoorde verdachten. Artikel 6 EVRM vraagt om herijking van de Nederlandse antwoorden op procesonbekwaamheid’, *Strafblad* 2010, p. 320-337.

Nieboer 1980

W. Nieboer, 'Psychische stoornis en strafproces', *DD* 1980, p. 176-178.

Reijntjes 2008

J.M. Reijntjes, 'De mythe van de in vrijheid afgelegde verklaring', *DD* 2008, p. 927.

Ruiter De, Peters & Smeets 2010

C. de Ruiter, M. Peters & T. Smeets, 'Psychisch kwetsbare verdachten tijdens het politieverhoor: nut en noodzaak van forensisch psychologische expertise', *GZ-psychologie* 2010-1, p. 18-23.

Smit De 1979

N.W. de Smit, 'Het krankzinnige begrip 'krankzinnigheid'', *Proces* 1979, p. 280-281.

Wesselink 2011

H. Wesselink, 'Reactie op: Het leerstuk van de procesonbekwaamheid moet worden gezien vanuit het recht op een eerlijk proces van Van der Wolf', *Strafblad* 2011, p. 73.

Wesselink 2010

H. Wesselink, 'Procesonbekwaamheid?', *Nieuwsbrief Strafrecht* 2010-11, p. 857-860.

Wolf Van der 2010

M.F.J. van der Wolf, 'Het leerstuk van de procesonbekwaamheid moet worden gezien vanuit het recht op een eerlijk proces', *Strafblad* 2010, p. 572-575.

Wolf Van der e.a. 2010

M.J.F. van der Wolf, H.J.C. van Marle, P.A.M. Mevis en R. Roesch, 'Understanding and Evaluating Contrasting Unfitness to Stand Trial Practices: A Comparison between Canada and The Netherlands', *International Journal of Forensic Mental Health*, 2010-9, p. 245-258.

III. Rapporten

Posthumus 2005

F. Posthumus, *Evaluatieonderzoek in de Schiedammer parkmoord*, Amsterdam 2005.

IV. Elektronische bronnen

Formats rapportage gedragsdeskundige

www.nifpnet.nl

Nederlands register gerechtelijke deskundigen

www.nrgd.nl

Uitzendingen Netwerk 9 en 16 januari 2008

www.netwerk.tv

Wetten en besluiten

I. Wettelijke regelingen

- Ambtsinstructie voor de politie, de Koninklijke marechaussee en de buitengewoon opsporingsambtenaar, *Stb.* 1994, 275.
- Wet van 8 november 1993, *Stb.* 591.
- Wet van 19 november 1986, *Stb.* 1986, 587.

II. Kamerstukken

- Conceptwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor, 15 april 2011.
- Memorie van Toelichting conceptwetsvoorstel rechtsbijstand en politieverhoor, 15 april 2011.
- *Kamerstukken II* 2010/11, 32 398.
- *Kamerstukken II* 2009/10, 32 399.
- *Kamerstukken II* 2007/08, 31 200 VI, nr. 180.
- *Kamerstukken II* 1980/81, 11 932, nr. 6.
- *Kamerstukken II* 1971/72, 11 932.

III. Aanwijzingen

- Aanwijzing gebruik sepotgronden, *Stcrt.* 2009, 12653.
- Aanwijzing rechtsbijstand politieverhoor, *Stcrt.* 2010, 4003.
- Aanwijzing auditief en audiovisueel registreren van verhoren van aangevers, getuigen en verdachten, *Stcrt.* 2010, 11885.

IV. Europese Unie

- Europese Commissie, 28 april 2004, COM(04)0328 def.

Jurisprudentie

I. Europese Hof voor de Rechten van de Mens

- EHRM 28 juni 2011, Appl. nr. 4429/09 (*Sebalj v. Croatia*).
- EHRM 14 oktober 2010, NbSr 2010, 307 (*Brusco v. France*).
- EHRM 11 december 2008, Appl. nr. 4268/04 (*Panovits v. Cyprus*).
- EHRM 27 november 2008, Appl. nr. 36391/02 (*Salduz v. Turkije*).
- EHRM 24 juli 2003, NJ 2005, 550 (*Smirnova v. Russia*).
- EHRM 15 juni 2004, nr. 60958/00 (*S.C. v. UK*).
- EHRM 16 december 1999, nr. 24724/94 (*T. v. UK*).
- EHRM 16 december 1999, nr. 24888/94 (*V. v. UK*).
- EHRM 23 februari 1994, A280 (*Stanford v. UK*).
- EHRM 6 mei 1981, NJ 1987, 827 (*Buchholz v. Germany*).
- EHRM A 33 (1979) (*Winterwerp v. The Netherlands*).
- EHRM 21 februari 1975, zaak 4451/70 (*Golder/UK*).

II. Hoge Raad

- HR 17 november 2009, NJ 2010, 143 m.nt. Schalken.
- HR 17 juni 2008, NJ 2008 358 m.nt. Mevis.
- HR 12 juni 2001, NJ 2001 696 m.nt. de Hullu.
- HR 26 mei 1998, NJ 1998, 677.
- HR 24 maart 1998, LjN ZD0987.
- HR 27 januari 1998, NJ 1988, 404.
- HR 16 februari 1982, NJ 1982, 426.
- HR 5 februari 1980, NJ 1980, 104 m.nt. Melai.

III. Gerechtshoven

- Hof Amsterdam 27 augustus 2010, *LJN* BN5666.
- Hof Den Haag 27 november 2008, *NbSr* 2009, 52.
- Hof Amsterdam 30 januari 2006, *LJN* AY6234.
- Hof Den Haag 17 september 2003, *LJN* AN7614.
- Hof Den Haag 5 november 1999, *NJ* 2000,179.
- Hof Amsterdam, 11 september 1997, arrestnummer 1741/97.

IV. Rechtbanken

- Rb. Arnhem 11 augustus 2011, *LJN*: BR4802.
- Rb. Roermond 15 juli 2011, *LJN* BR3875.
- Rb. Amsterdam 21 juni 2010, *LJN* BM8774.
- Rb. Haarlem 3 september 2009, *LJN* BK7944.
- Rb. Alkmaar 16 juni 2009, *LJN* BJ7294.
- Rb. Alkmaar 23 juni 2009, *LJN* BJ7297.
- Rb. Rotterdam 20 januari 2009, *LJN* BH2023.
- Rb. Assen 28 november 2006, *LJN* AZ3161.
- Rb. Breda 26 september 2006, *LJN* AY8840.
- Rb. Den Haag 1 september 2005, *LJN* AU3677.
- Rb. Den Haag 9 februari 2004, *LJN* AO3757.
- Rb. Dordrecht 17 juni 2003, *LJN* AH7145.
- Rb. Rotterdam 24 september 1979, *NJ* 1979, 537.